<u>અસ્વીકરણ</u>: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઇ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

<u>DISCLAIMER</u>: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

==

અમદાવાદ ખાતેની ગુજરાત ઉચ્ચ ન્યાયાલયમાં

આર/લેટર્સ પેટન્ટ અપીલ નં. ૩૦૮ / ૨૦૨૦

માં

આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન નં. ૧૮૦૯૭ / ૨૦૧૭

સાથે

સિવિલ એપ્લિકેશન (મનાઈહુકમ માટે) નં. ૧ / ૨૦૨૦

માં

આર/લેટર્સ પેટન્ટ અપીલ નં. ૩૦૮ / ૨૦૨૦

મંજૂરી અને સહી માટે:

માનનીય મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિશ્રી વિક્રમ નાથ

અને

માનનીય ન્યાયમૂર્તિશ્રી જે. બી. પારડીવાલા

૧.	શું સ્થાનિક અખબારોના પત્રકારોને ચુકાદો જોવાની મંજૂરી આપવામાં આવી શકે?	હા.
૨.	રિપોર્ટરને સંદર્ભિત કરવું કે નહીં?	હા.
૩.	શું ન્યાયમૂર્તિશ્રી ચુકાદાની આખરી નકલ જોવા માંગે છે?	ના.
૪.	શું આ કેસમાં ભારતના બંધારણના અર્થઘટન અથવા તે હેઠળ કરવામાં આવેલા કોઈપણ આદેશ અંગે કાયદાના નોંધપાત્ર પ્રશ્નનો સમાવેશ થાય છે?	ના.

==

નર્મદા ક્લીન–ટેક અને ૧ અન્ય (ઓ)

વિરુદ્ધ

ઈન્ડિયન કાઉન્સિલ ઓફ આર્બિટ્રેશન અને ૨ અન્ય (ઓ)

==

ઉપસ્થીતી:-

અપીલકર્તા(ઓ) નં. ૧,૨ માટે શ્રી કમલ ત્રિવેદી, સિનિયર કાઉન્સેલ સાથે શ્રી અભિષેક એમ મહેતા (૩૪૬૯)

સામાવાળા(ઓ) નં. ૧,૨ માટે ડાયરેક્ટ સર્વિસ - એફિડેવિટ નોટ ફાઈલ્ડ (એન)(૧૧)

સામાવાળા(ઓ) નં. ૩ માટે શ્રી ચિરાગ કે. સુખવાણી (૬૬૦૩)

===

કોરમઃ **માનનીય મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિશ્રી વિક્રમ નાથ**

અને

માનનીય ન્યાયમૂર્તિશ્રી જે. બી. પારડીવાલા

તારીખ : ૩૦/૦૭/૨૦૨૦

સીએવી ચુકાદો

(દ્વારા: માનનીય ન્યાયમૂર્તિશ્રી જે. બી. પારડીવાલા)

૧. લેટર્સ પેટન્ટ એક્ટની કલમ ૧૫ હેઠળની આ અપીલ અસફળ રિટ અરજદારના કહેવાથી કરવામાં આવી છે અને આ કોર્ટના વિ. સિંગલ જજ દ્વારા

સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન નં. ૧૮૦૯૭ / ૨૦૧૭ માં તારીખ ૧૮મી મે ૨૦૨૦ ના રોજ પસાર કરવામાં આવેલ ચુકાદા અને હુકમ સામે નિર્દેશિત છે, જેના દ્વારા વિ. સિંગલ જજે અત્રેના અપીલકર્તા દ્વારા પસંદ કરવામાં આવેલી રિટ અરજીને આ આધારે ફગાવી દીધી હતી કે તે કાયદામાં ટકે તેમ નથી કારણ કે તેમાં અત્રેના અપીલકર્તા દ્વારા આર્બિટ્રેશન એન્ડ કન્સિલિયેશન એક્ટ, ૧૯૯૬ (ટૂંકમાં, "એક્ટ, ૧૯૯૬") ની કલમ ૧૬ હેઠળ પસંદ કરાયેલ અરજીને ફગાવી દેતા આર્બિટ્રેટર દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ હુકમને પડકારવામાં આવ્યો છે.

૨. આ અપીલને જન્મ આપતી હકીકતોનો સારાંશ નીચે મુજબ આપી શકાય:

૨.૧ અત્રેના અપીલકર્તા નીચે દર્શાવેલી દાદ માગતી સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન નં. ૧૮૦૯૭ / ૨૦૧૭ ફાઈલ કરીને વિ. સિંગલ જજ સમક્ષ આવ્યા હતા:

> *"(એ) આપના નામદાર ન્યાયમૂર્તિશ્રીઓ પ્રત્યુત્તરી નં. ૨ ના તારીખ ૧.૧૦.૨૦૧૭ ના હુકમ / મિનિટ્સ ઓફ મીટિંગ (એમઓએમ) ને રદ અને બાકાત કરતો સરટિયોરેરી સ્વરૂપનો રિટ અથવા અન્ય કોઈ યોગ્ય રિટ, હુકમ અથવા નિર્દેશ જારી કરવા કૃપા કરશે અને વધુમાં એવું ઠરાવવા કૃપા કરશે કે પ્રત્યુત્તરી*

નં. ૨ ને કેસ નં. એસી– ૧૯૦૩ વાળા કામકાજની સુનાવણી ચલાવવાની કોઈ હુકુમત નથી;

(બી) આપના નામદાર ન્યાયમૂર્તિશ્રીઓ કેસ નં. એસી ૧૯૦૩ ના સંબંધમાં આઇસીએ રૂલ્સના રૂલ ૨૭ હેઠળ વિચારાયા મુજબની પ્રક્રિયા હાથ ધરવા માટે પ્રત્યુત્તરી નં. ૧ ને યોગ્ય નિર્દેશો જારી કરતો સરટિયોરેરી સ્વરૂપનો રિટ અથવા અન્ય કોઈ યોગ્ય રિટ, હુકમ અથવા નિર્દેશ જારી કરવા કૃપા કરશે;

(સી) શીર્ષક વાળી રિટ પિટિશનની સુનાવણી અને આખરી નિકાલ પેન્ડિંગ હોય ત્યાં સુધી, આપના નામદાર ન્યાયમૂર્તિશ્રીઓ પક્ષકારો વચ્ચેના કરારમાંથી ઉદ્‌ભવતા પ્રત્યુત્તરી નં. ૩ અને અરજદાર વચ્ચે પ્રત્યુત્તરી નં. ૨ દ્વારા ચલાવવામાં આવતી કેસ નં. એસી–૧૯૦૩ ની આગળની આર્બિટ્રેશન કાર્યવાહી પર સ્ટે આપવા અને વર્તમાન પિટિશનનો વિષયવસ્તુ છે તેવી આર્બિટ્રેશન કાર્યવાહીમાં આગળ વધતા પ્રત્યુત્તરી નં. ૨ ને અટકાવવા કૃપા કરશે;

(ડી) પેરા ૧૦ (ડી) ના સ્વરૂપમાં વચગાળાની રાહત આ નામદાર

કોર્ટ દ્વારા મંજૂર કરવામાં આવે.

(ઈ) ન્યાયના હિતમાં જરૂરી જણાય તેવા અન્ય અને વધુ હુકમો પસાર કરવામાં આવે."

૩. આ મુકદ્દમાની હકીકતોમાં અમારે વધુ ઊંડા ઊતરવાની જરૂર નથી કારણ કે વિવાદ એક મર્યાદિત વ્યાપમાં છે. અત્રેના અપીલકર્તા આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષના એક મુકદ્દમામાં છે. અપીલકર્તા આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ પ્રત્યુત્તરી છે.

૪. અપીલકર્તાએ ઈન્ડિયન કાઉન્સિલ ઓફ આર્બિટ્રેશન ના નિયમ ૬૩ (ટૂંકમાં, "આઈસીએ રૂલ્સ") ના સંદર્ભમાં આર્બિટ્રેશન કાર્યવાહીનો અંત લાવવાની માંગ કરતી એક અરજી તારીખ ૧૬.૦૯.૨૦૧૭ ના રોજ આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ રજૂ કરી હતી.

૫. ઉપર ઉલ્લેખિત અપીલકર્તા દ્વારા પસંદ કરાયેલી ઉપરોક્ત અરજી આ પ્રમાણે વંચાય છે:

"આઈસીએ રૂલ્સના રૂલ ૬૩ ના સંદર્ભમાં આર્બિટ્રેશન

કાર્યવાહીનો અંત લાવવાની માંગ કરતી અરજી.

નામદાર આર્બિટ્રેટરશ્રીને નમ્ર નિવેદન

ઉપરોક્ત નામોક્ત પ્રત્યુત્તરી વતી સવિનય સબમિટ કરવામાં આવે છે કે:

૧. પક્ષકારો વચ્ચે આર્બિટ્રેશન કાર્યવાહી ચલાવવા માટે ઈન્ડિયન કાઉન્સિલ ઓફ આર્બિટ્રેશન ("આઈસીએ" ટૂંકમાં) દ્વારા નામદાર આર્બિટ્રેટરની નીમણૂક કરવામાં આવી હતી.

૨. આર્બિટ્રેશન કાર્યવાહી ચલાવતી વખતે આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ પક્ષકારો વચ્ચેના આર્બિટ્રેશન ક્લોઝ મુજબ આર્બિટ્રેશનના આઈસીએ રૂલ્સનું પાલન કરતી રહી છે.

૩. જ્યારે પ્રોસીજરલ ઓર્ડર નં. ૧ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો ત્યારે તારીખ ૨.૧.૨૦૧૪ ના રોજ આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલે રૂલ ૩૮ ના સંદર્ભમાં રેફરન્સમાં પ્રવેશ કર્યો હોય તેમ જણાય છે (નકલ સામેલ છે).

૪. એવોર્ડ રૂલ ૬૩ મુજબ કરવાનો હતો પરંતુ એવોર્ડ કરવા માટેની ફરજિયાત સમયમર્યાદા પહેલેથી જ પૂર્ણ થઈ ગઈ છે અને આર્બિટ્રેટરનું મેન્ડેટ પહેલેથી જ સમાપ્ત થઈ ગયું છે અને આર્બિટ્રેટર ફંકટસ ઓફિશિયો બની ગયા છે.

૫. આઈસીએ રૂલ્સના રૂલ ૬૩ ની ભાષા સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે જે તારીખે રૂલ ૩૮ ના સંદર્ભમાં રેફરન્સ કરવામાં આવ્યો હોય તે તારીખથી 'વધુમાં વધુ બે વર્ષની મર્યાદા' ને આધીન રહીને એવોર્ડ કરવાનો રહેશે અને તેને યોગ્ય પ્રક્રિયાનું પાલન કર્યા પછી જ અને તે પણ 'એક વર્ષથી વધુ નહીં' તેવા સમયગાળા માટે લંબાવી શકાય છે.

૬. આઈસીએ રૂલ્સ મુજબ આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલને આપવામાં આવેલ કોઈ એક્સ્ટેન્શન વિશે પક્ષકારોને ક્યારેય જાણ કરવામાં આવી નથી જે પ્રત્યુત્તરી દ્વારા આઈસીએ સાથેની ચકાસણીની હકીકત સાથે મળીને આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલને આપવામાં આવેલ કોઈ એક્સ્ટેન્શનની ગેરહાજરી વિશે મજબૂત ધારણા આપે છે. અન્યથા પણ, રૂલ ૩૮ મુજબ રેફરન્સની તારીખથી ત્રણ વર્ષના

સમયગાળા પછી આગળ વધવા માટેનું કોઈ મેન્ડેટ ન હોઈ, આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ તેમનું મેન્ડેટ ગુમાવી ચૂકેલ હોઈ આર્બિટ્રેશન કાર્યવાહી હાથ ધરી શકે નહીં.

૭. આઈસીએ રૂલ્સના રૂલ ૬૩ ને ધ્યાનમાં રાખીને આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલનું મેન્ડેટ લેપ્સ થઈ ગયું છે અને તેથી, આ તબક્કે, આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ પાસે આર્બિટ્રેશન કાર્યવાહી સાથે આગળ વધવાની કોઈ હુકુમત નથી જે આઈસીએ રૂલ્સના રૂલ ૬૩ ના સંદર્ભમાં આપોઆપ સમાપ્ત થઈ જાય છે.

૮. સુનાવણી સમયે લેવામાં આવે તેવા અન્ય ગ્રાઉન્ડ્સ.

૯. તેથી પ્રત્યુત્તરી પ્રાર્થના કરે છે કે:

(૧) આઈસીએ રૂલ્સની જોગવાઈઓ અને આર્બિટ્રેશન એક્ટ, ૧૯૯૫ ની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં રાખીને આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલનું મેન્ડેટ સમાપ્ત થઈ જતું હોઈ, નામદાર આર્બિટ્રેટર આગળ વધે નહીં અને આર્બિટ્રેશન કાર્યવાહી બંધ કરે.

(૨) અરજીનો નિર્ણય ન થાય ત્યાં સુધી, આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ કાર્યવાહી મુલતવી રાખે અને આર્બિટ્રેશન કાર્યવાહી સાથે આગળ ન વધે.

(૩) સુનાવણી વખતે પ્રત્યુત્તરી દ્વારા મંગાયા મુજબના અન્ય અને વધુ હુકમ ધ્યાને લેવા અને યોગ્ય રીતે મંજૂર કરવા કૃપા કરશો."

૬. અત્રેના અપીલકર્તા દ્વારા કરવામાં આવેલી ઉપરોક્ત અરજીને આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા ધ્યાને લેવામાં આવી હતી અને તારીખ ૧ લી ઓક્ટોબર ૨૦૧૭ ના હુકમ દ્વારા, તે અરજીને આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા ફગાવી દેવામાં આવી હતી. આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ હુકમ આ પ્રમાણે વંચાય છે:

"હુકમ

આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ પાસે આર્બિટ્રલ કાર્યવાહી ચાલુ રાખવાનું મેન્ડેટ છે. પ્રત્યુત્તરી દ્વારા તારીખ ૧૬.૦૯.૨૦૧૭ ના રોજ ફાઈલ કરાયેલી અરજી ફગાવી દેવામાં આવે છે. આ બાબતમાં વિગતવાર

કારણોસરનો હુકમ આ વિવાદ માટેના એવોર્ડ સાથે જારી કરવામાં આવશે.

આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ એ પણ જણાવ્યું કે આ મૌખિક હુકમનો લેખિતમાં પાલન આજની મીટિંગ માટે જારી કરાનાર મીટિંગની કાર્યવાહી દ્વારા કરવામાં આવશે.

૬.૦ આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ એ ક્લેમન્ટના કાઉન્સેલને તેની ડિફેન્સ દલીલો / સબમિશન્સ શરૂ કરવા નિર્દેશ આપ્યો.

૬.૧ પ્રત્યુત્તરીના કાઉન્સેલે આવા મૌખિક હુકમ સામે વાંધો ઉઠાવ્યો, જેનું પાલન જારી કરાનાર કાર્યવાહીના રેકોર્ડ દ્વારા લેખિત હુકમ દ્વારા થવાનું હતું. અત્રે ઉલ્લેખ કરી શકાય કે મીટિંગના સ્થળે ટાઇપિંગ અને પ્રિન્ટિંગની સુવિધાઓના અભાવે, અત્યાર સુધી યોજાયેલી ૧૫ મીટિંગો માટેની કાર્યવાહીની નકલો એકમાત્ર આર્બિટ્રેટર દ્વારા તે દિવસ માટેની આર્બિટ્રલ મીટિંગ પૂર્ણ થયા પછી તેમના નિવાસસ્થાનેથી ઈ-મેઇલ દ્વારા જારી કરવામાં આવી છે. પ્રત્યુત્તરીના કાઉન્સેલે મીટિંગમાં તરત જ લેખિત હુકમ માટે આગ્રહ રાખ્યો હતો. વધુમાં તેમના દ્વારા એવો પણ આગ્રહ રાખવામાં આવ્યો હતો કે તેઓ (એટલે કે પ્રત્યુત્તરીના કાઉન્સેલ)

આ બાબતમાં આગળ વધે તે પહેલા કારણોસરનો હુકમ આપવામાં આવે. આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ એ તેમને તેમનો વાંધો / માંગણી લેખિતમાં આપવા વિનંતી કરી જેથી કરીને તેમનો વાંધો / માંગણી આજે જારી કરાનાર કાર્યવાહીના રેકોર્ડમાં વિશ્વાસપૂર્વક નોંધી શકાય. પ્રત્યુત્તરીના કાઉન્સેલે તે લેખિતમાં આપવાનો ઇનકાર કર્યો હતો. આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ એ ત્યારબાદ પ્રત્યુત્તરીના કાઉન્સેલને તેમનો વાંધો / માંગણી આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ ને ડિકટેટ કરવા વિનંતી કરી જેથી એકમાત્ર આર્બિટ્રેટર તેને જારી કરાનાર મીટિંગની કાર્યવાહીમાં વિશ્વાસપૂર્વક નોંધી શકે. પ્રત્યુત્તરીના કાઉન્સેલ દ્વારા આપવામાં આવેલ ડિક્ટેશન નીચે પુનઃઉત્પાદિત કરવામાં આવ્યું છે:

"પ્રત્યુત્તરીએ મૌખિક સબમિશન્સ કર્યા છે. પ્રત્યુત્તરી આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ ને કોઈપણ આગળની આર્બિટ્રલ કાર્યવાહી પહેલાં પસાર કરાનાર કારણોસરનો વિગતવાર હુકમ જારી કરવા વિનંતી કરી રહી છે જેથી કરીને કારણોસરના હુકમને યોગ્ય ફોરમ સમક્ષ પડકારી શકાય. આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ એવું કહીને કારણોસરનો હુકમ આપ્યા વિના આગળ વધવા માંગે છે કે આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ ની અનુકૂળતા મુજબ લેખિત હુકમ દ્વારા પાલન કરવા માટે મૌખિક

રીતે હુકમ પસાર કરવામાં આવ્યો છે. પ્રત્યુત્તરીના જણાવ્યા મુજબ તે તેની તારીખ ૧૬.૦૯.૨૦૧૭ ની અરજી ફગાવી દેવાના કારણો જાણવા ઈચ્છે છે કારણ કે પ્રત્યુત્તરીના જણાવ્યા મુજબ રૂલ ૬૩ મુજબ આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ નું મેન્ડેટ સમાપ્ત થઈ જાય છે અને આઈસીએ ના રૂલ ૨૭ મુજબ આગળની પ્રક્રિયા હાથ ધરવાની જરૂર છે. તેથી પ્રત્યુત્તરી આજે આગળ વધવાની સ્થિતિમાં નથી. જો લેખિત હુકમ તરત જ પસાર કરવામાં આવે અને તેની નકલ પ્રત્યુત્તરીને આપવામાં આવે, તો પ્રત્યુત્તરી કાયદા અનુસાર પ્રક્રિયા હાથ ધરશે."

૮.૦ આ તબક્કે આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ એ બંને પક્ષકારોને આર્બિટ્રેશનના આઈસીએ રૂલ્સના રૂલ્સ ૪૬, ૪૭, ૪૮, ૪૯ હેઠળની જોગવાઈઓ અને આઈસીએ ના નિયમો હેઠળના 'ગાઈડલાઈન્સ ફોર આર્બિટ્રેટર્સ એન્ડ પાર્ટીઝ' ના પેરા ૧૯ વિશે નોટિસ આપી.

૯.૦ ઉપરોક્ત સંજોગોને ધ્યાનમાં રાખીને, આ બાબત તે દિવસ માટે મુલતવી રાખવામાં આવી હતી અને 'આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ એ ૦૩.૧૦.૨૦૧૭ ના રોજ આગામી મીટિંગ યોજવાનું નક્કી કર્યું.

૧૦.૦ તદનુસાર આગામી મીટિંગ ૦૩.૧૦.૨૦૧૭ ના રોજ ૧૧૦૦ કલાકે યોજાશે. મીટિંગની ગોઠવણ કરનાર પક્ષકાર આગામી મીટિંગની તારીખના સારા એવા સમય પહેલાં તમામ સંબંધિતોને સાઇડ મીટિંગના સ્થળ વિશે જાણ કરશે.

(એ.બી. દેસાઈ)

એકમાત્ર આર્બિટ્રેટર"

૭ આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા ઉપરોક્ત હુકમથી નારાજ અને અસંતોષ વ્યક્ત કરીને, અપીલકર્તા આ વડી અદાલત સમક્ષ આવ્યા અને સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન નં. ૧૮૦૯૭ / ૨૦૧૭ ફાઈલ કરીને તેને પડકાર્યો.

૮ વિ. સિંગલ જજે એવો વ્યુ લીધો કે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની રિટ અરજી અથવા વડી અદાલતની નિરીક્ષણ હુકુમતનો ઉપયોગ કરતી ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળની અરજી, આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા હુકમની કાયદેસરતા અને માન્યતા સામે પ્રશ્ન ઉઠાવવાના હેતુ માટે ટકે તેમ નથી.

૯ રિટ અરજી ગ્રાહ્ય રાખવાનો ઈનકાર કરતા વિ. સિંગલ જજ દ્વારા કરાયેલા સંબંધિત અવલોકનોને અમે નીચે મુજબ ટાંકીએ છીએ:

"૯. સંબંધિત પક્ષકારોના વિ. વકીલોને સાંભળ્યા પછી અને રેકોર્ડ પરની સામગ્રીમાંથી પસાર થયા પછી, વિચારણા માટે ઉદ્‌ભવતો ટૂંકો પ્રશ્ન એ છે કે શું પ્રત્યુત્તરી નં. ૨ આર્બિટ્રેટર દ્વારા પસાર કરાયેલ તારીખ ૧ લી ઓક્ટોબર, ૨૦૧૭ નો આક્ષેપિત હુકમ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ અને ૨૨૭ હેઠળ સરટિયોરેરી દ્વારા પડકારી શકાય કે નહીં?

૧૦. જીટીપીએલ હાથવે લિમિટેડ વિ. સ્ટ્રેટેજિક માર્કેટિંગ પ્રાઈવેટ લિમિટેડ ના કેસમાં સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન નં. ૪૫૨૪/૨૦૧૯ માં તારીખ ૨૦.૦૪.૨૦૨૦ ના રોજ આ કોર્ટે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હોવાથી આ મુદ્દો હવે રેસ ઈન્ટીગ્રા રહ્યો નથી :

"૧૪. કાયદાના ઉપરોક્ત પરિપ્રેક્ષ્યને ધ્યાનમાં રાખીને, અને એક્ટ, ૧૯૯૬ ની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં લેતા, આર્બિટ્રેશન

દરમિયાન આર્બિટ્રેશન ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા હુકમને અરજદાર દ્વારા ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ અને/અથવા ૨૨૭ હેઠળ પડકારી શકાય નહીં જ્યારે સુપ્રિમ કોર્ટની બંધારણીય બેન્ચે મેસર્સ એસ.બી.પી. એન્ડ કંપની વિ. મેસર્સ પટેલ એન્જિનિયરિંગ લિમિટેડ અને અન્ય (સુપ્રા) ના કેસમાં આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરાયેલ કોઈપણ હુકમ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ અને ૨૨૭ હેઠળ વડી અદાલત દ્વારા સુધારવા માટે સક્ષમ છે તેવા સ્ટેન્ડને નામંજૂર કર્યું છે અને સ્પષ્ટપણે ઠરાવ્યું છે કે વડી અદાલત દ્વારા આવી દખલગીરી અસ્વીકાર્ય છે. મેસર્સ દીપ ઈન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ વિ. ઓઈલ એન્ડ નેચરલ ગેસ કોર્પોરેશન (સુપ્રા) ના કેસમાં સુપ્રિમ કોર્ટે ઠરાવ્યું છે કે એ પણ નોંધવું મહત્વપૂર્ણ છે કે સાત ન્યાયાધીશોની બેન્ચે એક્ટના ઉદ્દેશ્યનો ઉલ્લેખ કર્યો છે કે જે ન્યાયિક દખલગીરી ઘટાડવાનો છે અને જ્યારે એક્ટ, ૧૯૯૬ હેઠળ નિર્ણય લેવામાં આવેલી કાર્યવાહી સામે ૨૨૭ ની પિટિશનનો નિકાલ કરવામાં આવી રહ્યો હોય ત્યારે આ મહત્વપૂર્ણ ઉદ્દેશ્યને હંમેશા આગળ રાખવો જોઈએ અને એક્ટની નીતિ આર્બિટ્રેશન કેસોનો ઝડપી નિકાલ કરવાની છે કારણ કે એક્ટ, ૧૯૯૬ એ 'સ્વયંસંચાલિત' કોડ છે અને તમામ કેસો સાથે

વ્યવહાર કરે છે.

૧૫. ઉપરોક્ત સ્થાપિત કાયદાકીય સ્થિતિને ધ્યાનમાં રાખીને, નીતિ, ઉદ્દેશ્ય અને એક્ટ, ૧૯૯૬ ની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં લેતા, આર્બિટ્રેશન કાર્યવાહી દરમિયાન આર્બિટ્રેશન ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા હુકમને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ અને ૨૨૭ હેઠળ પડકારી શકાય નહીં કારણ કે એક્ટ, ૧૯૯૬ એ એક ખાસ એક્ટ છે અને આર્બિટ્રેશન સાથે વ્યવહાર કરતો એક સ્વયંસંચાલિત કોડ છે. તેથી, અરજદાર દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલા પ્રારંભિક વાંધાનો નિર્ણય કરતી આર્બિટ્રેશન ટ્રિબ્યુનલના આક્ષેપિત હુકમને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ અથવા ૨૨૭ હેઠળ પડકારી શકાય નહીં.

૧૬. ઉપરોક્ત કારણોને ધ્યાનમાં રાખીને, પિટિશન નિષ્ફળ જાય છે અને તદનુસાર ફગાવી દેવામાં આવે છે. જો કે, એ સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે કે પિટિશન બાબતની ગુણવત્તામાં પ્રવેશ કર્યા વિના, માત્ર એ જ આધારે ફગાવી દેવામાં આવે છે કે આર્બિટ્રેશન દરમિયાન પસાર કરવામાં આવેલા હુકમને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ અને/અથવા ૨૨૭ હેઠળ પડકારી શકાય નહીં

અને બંને પક્ષો માટે કાયદા અનુસાર યોગ્ય સમયે યોગ્ય કાર્યવાહીમાં યોગ્ય ફોરમ સમક્ષ ગુણવત્તા પરના તમામ દલીલો ઉઠાવવાનું ખુલ્લું રહેશે. વચગાળાની રાહત, જો કોઈ હોય તો રદ થાય છે. ખર્ચ અંગે કોઈ હુકમ કર્યા વિના રૂલ ડિસ્ચાર્જ કરવામાં આવે છે."

૧૧. કાયદાના ઉપરોક્ત વિવેકને ધ્યાનમાં રાખીને, બંને પક્ષો દ્વારા આધાર રાખવામાં આવેલા નિર્ણયોની વિગતવાર ચર્ચા કરવાની જરૂર નથી કારણ કે આર્બિટ્રેશન કાર્યવાહી દરમિયાન પ્રત્યુત્તરી નં. ૨ આર્બિટ્રેટર દ્વારા પસાર કરાયેલ તારીખ ૧ લી ઓક્ટોબર, ૨૦૧૭ નો આક્ષેપિત હુકમ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ અને/અથવા ૨૨૭ હેઠળની અસાધારણ હુકુમતનો ઉપયોગ કરીને સરટિયોરેરી દ્વારા પડકારી શકાતો નથી.

૧૨. ઉપરોક્ત કારણોને ધ્યાનમાં રાખીને, પિટિશનો નિષ્ફળ જાય છે અને તદનુસાર ફગાવી દેવામાં આવે છે. જો કે, એ સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે કે પિટિશનો બાબતની ગુણવત્તામાં પ્રવેશ કર્યા વિના, માત્ર એ જ આધારે ફગાવી દેવામાં આવે છે કે આર્બિટ્રેશન કાર્યવાહી દરમિયાન પસાર કરવામાં આવેલા હુકમને ભારતના

બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ અને/અથવા ૨૨૭ હેઠળ પડકારી શકાય નહીં અને બંને પક્ષો માટે કાયદા અનુસાર યોગ્ય સમયે યોગ્ય કાર્યવાહીમાં યોગ્ય ફોરમ સમક્ષ ગુણવત્તા પરના તમામ દલીલો ઉઠાવવાનું ખુલ્લું રહેશે. વચગાળાની રાહત, જો કોઈ હોય તો રદ થાય છે. ખર્ચ અંગે કોઈ હુકમ કર્યા વિના રૂલ ડિસ્ચાર્જ કરવામાં આવે છે."

૧૦ વિ. સિંગલ જજ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા આક્ષેપિત ચુકાદા અને હુકમથી અસંતોષ વ્યક્ત કરીને, અપીલકર્તા (મૂળ રિટ અરજદાર) આ વર્તમાન અપીલ સાથે આ કોર્ટ સમક્ષ ઉપસ્થિત છે.

• <u>અપીલકર્તા વતી દલીલો:</u>

૧૧ અપીલકર્તા વતી ઉપસ્થિત વિ. કાઉન્સેલ શ્રી અભિષેક એમ. મહેતાની મદદથી વિ. સિનિયર કાઉન્સેલ શ્રી કમલ ત્રિવેદીએ સખત રજૂઆત કરી હતી કે વિ. સિંગલ જજે રિટ અરજીને તેની ગ્રાહ્યતાના આધારે સ્વીકારવાનો ઈનકાર કરીને ગંભીર ભૂલ કરી છે. શ્રી ત્રિવેદી રજૂઆત કરશે કે આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા કોઈપણ હુકમની કાયદેસરતા અને માન્યતા સામે પ્રશ્ન ઉઠાવવાના હેતુ માટે માત્ર બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની રિટ અરજી

ગ્રાહ્ય છે એટલું જ નહીં, પરંતુ આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ ન્યાયિક સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતી હોવાથી અને કોર્ટના તમામ લક્ષણો ધરાવતી હોવાથી તે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ વડી અદાલતના નિરીક્ષણને આધીન છે. શ્રી ત્રિવેદી રજૂઆત કરશે કે આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ અથવા અન્ય ટ્રિબ્યુનલો વડી અદાલતોને તાબેદાર છે, અને આવી પરિસ્થિતિઓમાં, વડી અદાલત પાસે આવી આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલો પર ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ સત્તા છે.

૧૨ શ્રી ત્રિવેદી રજૂઆત કરશે કે આર્બિટ્રેશન કાર્યવાહી સાથે આગળ વધવા માટે આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલની પોતાની હુકુમતના મૂળ સુધી જતો એક ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ મુદ્દો આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો, અને જો આવા મહત્વપૂર્ણ મુદ્દાનો નિર્ણય આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા આ રીતે અથવા બીજી રીતે લેવામાં આવે છે, તો તે હંમેશા ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની રિટ હુકુમત અથવા ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળની નિરીક્ષણ હુકુમતનો ઉપયોગ કરીને વડી અદાલત સમક્ષ પડકારને આધીન છે. શ્રી ત્રિવેદી દલીલ કરશે કે રિટ અરજીને તેની ગ્રાહ્યતાના આધારે સ્વીકારવાનો ઇનકાર કરવામાં વિ. સિંગલ જજનો સમગ્ર અભિગમ કાયદાના સ્થાપિત સિદ્ધાંતોને અનુરૂપ નથી.

૧૩ શ્રી ત્રિવેદીએ ખૂબ જ ભારપૂર્વક રજૂઆત કરી હતી કે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ વડી અદાલતની નિરીક્ષણ હુકુમતનો ઉપયોગ તાબેદાર કોર્ટો અને ટ્રિબ્યુનલોને તેમની હુકુમતની મર્યાદામાં રાખવા માટે કરવામાં આવે છે. જ્યારે કોઈ તાબેદાર કોર્ટ અથવા ટ્રિબ્યુનલ એવી હુકુમત સ્વીકારે છે જે તેની પાસે નથી અથવા જે હુકુમત તેની પાસે છે તેનો ઉપયોગ કરવામાં નિષ્ફળ જાય છે અથવા હુકુમત ઉપલબ્ધ હોવા છતાં કોર્ટ દ્વારા કાયદા દ્વારા મંજૂર ન હોય તેવી રીતે તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે અને તેના કારણે ન્યાયની નિષ્ફળતા થાય છે, અથવા તેનાથી ગંભીર અન્યાય થયો હોય, તો વડી અદાલત તેની નિરીક્ષણ હુકુમતનો ઉપયોગ કરવા માટે ન્યાયી ઠરી શકે છે. શ્રી ત્રિવેદી રજૂઆત કરશે કે નિઃશંકપણે, વડી અદાલત પોતાની જાતને અપીલ કોર્ટમાં રૂપાંતરિત કરી શકતી નથી, પરંતુ જ્યારે હુકુમતની ભૂલ હોય ત્યારે જ દખલ કરી શકે છે. શ્રી ત્રિવેદી રજૂઆત કરશે કે આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલની હુકુમતનો આ જ મુદ્દો એક્ટ, ૧૯૯૬ ની કલમ ૧૬ હેઠળ પસંદ કરાયેલી અરજીમાં ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો, અને તે આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા ફગાવી દેવામાં આવ્યો હતો. બાબતના મૂળ સુધી જતા મુદ્દાને વિ. સિંગલ જજે બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની તેમની રિટ હુકુમત અથવા અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળની નિરીક્ષણ હુકુમતનો ઉપયોગ કરીને ધ્યાને લેવો જોઈતો હતો, જો કે, વિ. સિંગલ જજ એવો વ્યુ લઈ શક્યા ન હોત કે આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરાયેલા કોઈપણ હુકમની કાયદેસરતા અને માન્યતા સામે પ્રશ્ન ઉઠાવતી વડી અદાલત સમક્ષની કોઈપણ

સ્વરૂપની પિટિશન કાયદામાં બિલકુલ ટકે તેમ નથી.

૧૪ શ્રી ત્રિવેદીએ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ અથવા ૨૨૭ હેઠળની પિટિશન ગ્રાહ્ય ન હોવા વચ્ચે અને સિવિલ કોર્ટો દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા હુકમો સિવાય આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમને પડકારતી ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ અથવા ૨૨૭ હેઠળની પિટિશન જેને સામાન્ય રીતે ગ્રાહ્ય રાખવી જોઈએ નહીં વચ્ચે સરસ તફાવત દર્શાવ્યો હતો. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, શ્રી ત્રિવેદીની દલીલ એ છે કે કોઈપણ ઓથોરિટીના કોઈપણ હુકમને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની રિટ હુકુમતનો ઉપયોગ કરીને પડકારી શકાય છે, અને તે જ રીતે, જો તે વડી અદાલતને તાબેદાર હોય તેવી કોઈ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરાયેલ હુકમ હોય, તો તેવા હુકમને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળની નિરીક્ષણ હુકુમતનો ઉપયોગ કરીને પણ પ્રશ્ન કરી શકાય છે. શ્રી ત્રિવેદીના જણાવ્યા મુજબ, વિ. સિંગલ જજ ગુણવત્તા પર તેમની રિટ હુકુમત અથવા નિરીક્ષણ હુકુમતનો ઉપયોગ કરીને આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરાયેલા આક્ષેપિત હુકમમાં દખલ કરવાનો ઇનકાર કરે છે તે સંપૂર્ણપણે અલગ પ્રશ્ન છે, પરંતુ વિ. સિંગલ જજ એવું કહી શકે નહીં કે આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલના હુકમ સામે કોઈપણ સ્વરૂપમાં પિટિશન કાયદામાં બિલકુલ ગ્રાહ્ય નથી.

૧૫ શ્રી ત્રિવેદીએ નિર્દેશ કર્યો હતો કે વિ. સિંગલ જજે, આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરાયેલા કોઈપણ હુકમ સામે પ્રશ્ન ઉઠાવતી કોઈપણ સ્વરૂપની પિટિશન ગ્રાહ્ય નથી તેવું ઠરાવતી વખતે, (૨૦૦૫) ૮ એસસીસી ૬૧૮ માં રિપોર્ટ થયેલા એસબીપી એન્ડ કંપની વિ. પટેલ એન્જિનિયરિંગ લિમિટેડ અને અન્ય ના કેસમાં સુપ્રિમ કોર્ટના બંધારણીય બેન્ચના નિર્ણય પર મજબૂત આધાર રાખ્યો છે. શ્રી ત્રિવેદીએ નિર્દેશ કર્યો હતો કે સુપ્રિમ કોર્ટ સમક્ષના ઉક્ત કેસમાં, એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે એક્ટ, ૧૯૯૬ ની કલમ ૧૧(૬) હેઠળ સત્તાનો ઉપયોગ કરતા મુખ્ય ન્યાયાધીશ અથવા તેમના ડેલીગેટી ન્યાયિક સત્તાઓનો ઉપયોગ કરે છે અને વહીવટી સત્તાઓનો નહીં. શ્રી ત્રિવેદી રજૂઆત કરશે કે ઉક્ત કેસમાં, નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે નિઃશંકપણે ઠરાવ્યું હતું કે વડી અદાલતે આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરાયેલા દરેક હુકમમાં દખલ કરવી જોઈએ નહીં અને ન્યાયિક દખલગીરી ન્યૂનતમ હોવી જોઈએ, પરંતુ નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે એવું ઠરાવ્યું ન હતું કે વડી અદાલત પાસે દખલ કરવાની કોઈ સત્તા નથી.

૧૬ શ્રી ત્રિવેદીએ સબમિટ કર્યું કે સમય જતાં આ વિષય પરનો સમગ્ર કાયદો એસબીપી એન્ડ કંપની (સુપ્રા) ના કેસમાં સુપ્રિમ કોર્ટ દ્વારા વ્યક્ત કરાયેલા સિદ્ધાંતોને ધ્યાનમાં રાખીને વિકસાવવામાં આવ્યો છે. શ્રી ત્રિવેદી રજૂઆત કરશે કે એસબીપી એન્ડ કંપની (સુપ્રા) માં સુપ્રિમ કોર્ટના નિર્ણયના રેશિયોનો ખોટો

અર્થ કાઢવામાં આવી રહ્યો છે.

૧૭ શ્રી ત્રિવેદીએ એસબીપી એન્ડ કંપની (સુપ્રા) ના પેરા ૪૬ માં સુપ્રિમ કોર્ટ દ્વારા કરવામાં આવેલા અવલોકનો તરફ અમારું ધ્યાન દોર્યું. શ્રી ત્રિવેદીએ પેરા ૪૬ તરફ અમારું ધ્યાન દોર્યું, જે આ પ્રમાણે વંચાય છે:

> *"જ્યારે બાબત આર્બિટ્રિટ થવાની પ્રક્રિયામાં હોય ત્યારે ન્યાયિક દખલગીરી ન્યૂનતમ કરવાનો ઉદ્દેશ્ય નિઃશંકપણે નિષ્ફળ જશે જો આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા કરાયેલા દરેક હુકમ સામે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ અથવા અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ વડી અદાલતનો સંપર્ક કરી શકાય. તેથી, એ દર્શાવવું જરૂરી છે કે એકવાર આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલમાં આર્બિટ્રેશન શરૂ થઈ જાય પછી, પક્ષકારોએ એવોર્ડ જાહેર થાય ત્યાં સુધી રાહ જોવી પડશે, સિવાય કે, અલબત્ત, અગાઉના તબક્કે પણ એક્ટની કલમ ૩૭ હેઠળ અપીલનો અધિકાર તેમની પાસે ઉપલબ્ધ હોય."*

૧૮ શ્રી ત્રિવેદીએ "દરેક હુકમ" શબ્દો પર વધુ ભાર મૂક્યો હતો. શ્રી ત્રિવેદીના જણાવ્યા અનુસાર, એસબીપી એન્ડ કંપની (ઉપરોક્ત) માં સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા જે કંઈ પણ કહેવામાં આવ્યું છે તે એ છે કે જ્યારે બાબત મધ્યસ્થતા હેઠળ

હોય ત્યારે ન્યાયિક હસ્તક્ષેપ ન્યૂનતમ હોવો જોઈએ, અન્યથા ન્યાયિક હસ્તક્ષેપ ન્યૂનતમ કરવાના હેતુને નિષ્ફળતા મળશે. શ્રી ત્રિવેદીના જણાવ્યા અનુસાર, સર્વોચ્ચ અદાલતે ખૂબ જ કાળજીપૂર્વક અવલોકન કર્યું છે કે જો મધ્યસ્થ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા કરવામાં આવેલા દરેક હુકમ સામે ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૭ અથવા અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ હાઈકોર્ટનો સંપર્ક કરી શકાય, તો ન્યાયિક હસ્તક્ષેપ ન્યૂનતમ કરવાનો હેતુ નિષ્ફળ જશે. શ્રી ત્રિવેદીના જણાવ્યા અનુસાર, વર્તમાન કેસમાં મધ્યસ્થ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા હુકમ જેવો જ હુકમ હોઈ શકે છે જે હકુમતનો મૂળ મુદ્દો છે, જેમાં હાઈકોર્ટ તેની તપાસ કરવા માટે અને તેને નિર્ણાયક રીતે નક્કી કરવા માટે ન્યાયી ઠરી શકે છે.

૧૯ શ્રી ત્રિવેદીએ, છેલ્લે, રજૂઆત કરી હતી કે એવું કહેવું ખૂબ વધારે પડતું ગણાશે કે મધ્યસ્થતાની કાર્યવાહી આગળ ધપાવવા માટે મધ્યસ્થ ટ્રિબ્યુનલની હકુમત સંબંધિત મુદ્દો, જો આખરે પંચાત આ અપીલકર્તાની વિરુદ્ધમાં જાય તો, અપીલકર્તા દ્વારા આ અધિનિયમની કલમ ૩૪ હેઠળની અપીલમાં ઉઠાવી શકાય છે.

૨૦ શ્રી ત્રિવેદી, વિ. વરિષ્ઠ વકીલે તેમની ઉપર નોંધાયેલી રજૂઆતોને મજબૂત કરવા માટે નીચેના કેસ લો પર આધાર રાખ્યો છે:

[૧] મેસર્સ ડીપ ઈન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ વિ. ઓઈલ એન્ડ નેચરલ ગેસ કોર્પોરેશન લિમિટેડ [૨૮મી નવેમ્બર ૨૦૧૯ ના રોજ નિર્ણિત સિવિલ અપીલ નં. ૯૧૦૬/૨૦૧૯]

[૨] પંજાબ એગ્રો ઈન્ડસ્ટ્રીઝ કોર્પોરેશન લિમિટેડ વિ. કેવલસિંઘ ધીલોન, (૨૦૦૮) ૧૦ એસસીસી ૧૨૮ માં અહેવાલિત

[૩] એસબીપી એન્ડ કંપની વિ. પટેલ એન્જિનિયરીંગ લિમિટેડ, (૨૦૦૫) ૮ એસસીસી ૬૧૮ માં અહેવાલિત

[૪] કેકેઆર ઈન્ડિયા ફાઇનાન્શિયલ સર્વિસીસ લિમિટેડ વિ. એક્સિસ બેંક લિમિટેડ [૫મી માર્ચ ૨૦૨૦ ના રોજ નિર્ણિત સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન નં. ૧૮૪૬૬/૨૦૧૯]

૨૧ ઉપર ઉલ્લેખિત આવી પરિસ્થિતિઓમાં, શ્રી ત્રિવેદી, વિ. વરિષ્ઠ વકીલ પ્રાર્થના કરે છે કે તેમની અપીલમાં મેરિટ હોઈ, તેને મંજૂર કરવામાં આવે અને વિ. એકલ ન્યાયાધિશ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ આક્ષેપિત ચુકાદો અને હુકમ રદ અને સેટ એસાઈડ કરવામાં આવે. શ્રી ત્રિવેદી પ્રાર્થના કરે છે કે વિ. એકલ ન્યાયાધિશે બાબતના ગુણદોષમાં ગયા વિના માત્ર તેની

જાળવણીપાત્રતાના ધોરણે જ અરજી ફગાવી દીધી હોવાથી, અરજી કાયદા મુજબ જાળવણીપાત્ર છે તેમ ઠેરવ્યા પછી બાબતને ગુણદોષ પર વિચારણા કરવા માટે વિ. એકલ ન્યાયાધિંશ સમક્ષ પરત મોકલવામા આવે.

• સામાવાળા નં. ૩ વતી રજૂઆતો:

૨૨ સામાવાળા નં. ૩ વતી ઉપસ્થિત વિ. વકીલ શ્રી ચિરાગ કે. સુખવાણીએ આ અપીલનો સખત વિરોધ કર્યો છે. શ્રી સુખવાણી રજૂઆત કરશે કે તેની જાળવણીપાત્રતાના ધોરણે અરજી ગ્રાહ્ય રાખવાનો ઇનકાર કરતી વખતે વિ. એકલ ન્યાયાધિશ દ્વારા કોઈ ભૂલ, કાયદાની કોઈ ભૂલની તો વાત જ શું કરવી, કરવામાં આવી છે તેમ કહી શકાય નહીં.

૨૩ શ્રી સુખવાણી રજૂઆત કરશે કે સમય જતાં આ વિષય પર વિકસિત થયેલ કાયદો સ્પષ્ટ કરે છે કે મધ્યસ્થ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા કોઈપણ હુકમને સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ અથવા સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ હાઈકોર્ટ સમક્ષ પડકારી શકાય નહીં. શ્રી સુખવાણી રજૂઆત કરશે કે આ મુદ્દો સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા વર્ષ ૨૦૦૫ માં એસબીપી એન્ડ કંપની (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં આખરી કરી દેવામાં આવ્યો હતો, જેમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે, અસ્પષ્ટ શબ્દોમાં ઠરાવ્યું છે કે જ્યાં મધ્યસ્થ ટ્રિબ્યુનલ ઠરાવે છે કે તેની પાસે હકુમત છે, તે મધ્યસ્થતાની કાર્યવાહી ચાલુ રાખશે અને મધ્યસ્થતા

પંચાત કરશે. શ્રી સુખવાણીએ નિર્દેશ કર્યો કે સર્વોચ્ચ અદાલતે આગળ એવું અવલોકન કર્યું કે નારાજ પક્ષકાર માટે ઉપલબ્ધ ઉપાય આ અધિનિયમની કલમ ૩૪ અથવા કલમ ૩૭ અનુસાર પંચાતને પડકારવાનો છે.

૨૪ શ્રી સુખવાણીએ, તેમની ઉપર નોંધાયેલી રજૂઆતોના સમર્થનમાં, નીચેના કેસ લો પર આધાર રાખ્યો છે:

[૧] એસબીપી એન્ડ કંપની વિ. પટેલ એન્જિનિયરિંગ લિમિટેડ, (૨૦૦૫) ૮ એસસીસી ૬૧૮ માં અહેવાલિત.

[૨] સ્ટેર્લિંગ ઈન્ડસ્ટ્રીઝ વિ. જયપ્રકાશ એસોસિએટ્સ અને અન્ય, એઆઈઆર ૨૦૧૯ એસસી ૩૫૫૮ માં અહેવાલિત.

૨૫ ઉપર ઉલ્લેખિત આવી પરિસ્થિતિઓમાં, શ્રી સુખવાણી પ્રાર્થના કરે છે કે આ અપીલમાં કોઈ મેરિટ ન હોઈ, તેને ડિસમિસ કરવામાં આવે.

• <u>વિશ્લેષણ:</u>

૨૬ પક્ષકારો વતી ઉપસ્થિત વિ. વકીલને સાંભળ્યા પછી અને રેકોર્ડ પરની સામગ્રી ધ્યાને લીધા પછી, આપણી વિચારણા માટે ઉપસ્થિત થતો કાયદાનો એકમાત્ર પ્રશ્ન નીચે મુજબ છે:

> "શું હાઈકોર્ટ મધ્યસ્થતા અને સમાધાન અધિનિયમ, ૧૯૯૬ ના જોગવાઈઓ હેઠળ રચાયેલી મધ્યસ્થ ટ્રિબ્યુનલો પર ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ તેની રિટ હકુમત અથવા અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ તેમાં નિહિત સુપરિન્ટેન્ડન્સની સત્તાનો ઉપયોગ કરી શકે છે?"

૨૭. ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ, હાઈકોર્ટ પાસે, કેસની હકીકતોને ધ્યાનમાં રાખીને, રિટ અરજી ગ્રાહ્ય રાખવાની કે ન રાખવાની વિવેકબુદ્ધિ છે. પરમાધિકાર રિટ જારી કરવાની હાઈકોર્ટની સત્તા વ્યાપક છે. સંવિધાન આવી સત્તા પર કોઈ મર્યાદા મૂકતું નથી. જો કે, અદાલતોએ, ન્યાયિક ચુકાદાઓ દ્વારા, રિટ અદાલત દ્વારા સત્તાના ઉપયોગ પર સ્વ-લાદિત નિયંત્રણો વિકસાવ્યા છે. જ્યારે કોઈ બળવત્તર વૈકલ્પિક ઉપાય ઉપલબ્ધ હોય, ત્યારે હાઈકોર્ટ સામાન્ય રીતે હકુમતનો ઉપયોગ કરતી નથી. કેટલાંક સુવિખ્યાત અપવાદો છે જ્યાં વૈકલ્પિક ઉપાયનો બાધ લાગુ પડતો નથી. જ્યાં અસ્પષ્ટપણે હકુમત વિના સત્તામંડળે કામ કર્યું હોય, ત્યાં કુંતેશ ગુપ્તા વિ. મેનેજમેન્ટ ઓફ

હિન્દુ કન્યા મહાવિદ્યાલય, સીતાપુર, યુ. પી. અને અન્ય, ૧૯૮૭ (૪) એસસીસી પર૫ માં અહેવાલિત કેસમાં ઠરાવ્યા મુજબ, વૈકલ્પિક ઉપાયના ધોરણે હાઈકોર્ટે સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ તેની હકુમતનો ઉપયોગ કરવાનો ઇનકાર કરવો જોઈએ નહીં. આક્ષેપિત કાર્યવાહી કરવા માટે સત્તામંડળની હકુમતનો સંપૂર્ણ અભાવ એ રિટ અરજી ગ્રાહ્ય રાખવા માટેનું એક સારું ધોરણ હોઈ શકે છે. વધુમાં, સ્ટેટ ઓફ યુ.પી. અને અન્ય વિ. ઈન્ડિયન હ્યુમ પાઈપ કો. લિમિટેડ, એઆઈઆર ૧૯૭૭ એસસી ૧૧૩૨ માં અહેવાલિત કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા ઠરાવ્યા મુજબ, એવો કાયદાનો કોઈ નિયમ નથી કે જ્યારે પક્ષકાર પાસે વૈકલ્પિક ઉપાય ઉપલબ્ધ હોય ત્યારે હાઈકોર્ટે રિટ અરજી ગ્રાહ્ય રાખવી જોઈએ નહીં. તે હંમેશાં અદાલતની વિવેકબુદ્ધિની બાબત છે.

૨૮. કાયદો અત્યંત સુસ્થાપિત છે કે અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ હાઈકોર્ટમાં નિહિત સુપરિન્ટેન્ડન્સની સત્તાઓ માત્ર વહીવટી સુપરિન્ટેન્ડન્સ સુધી મર્યાદિત નથી પરંતુ તેમાં ન્યાયિક સમીક્ષાની સત્તાનો પણ સમાવેશ થાય છે. આ સંદર્ભમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના ડી.એન. બેનર્જી વિ. પી.આર. મુખર્જી, એઆઈઆર ૧૯૫૩ એસસી ૫૮ માં અહેવાલિત નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરી શકાય છે, જે આ વિષય પર લૉકસ ક્લાસિકસ છે.

૨૯. અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળની નિરીક્ષણ હકુમતનો ઉપયોગ તાબાની

અદાલતો અને ટ્રિબ્યુનલોને તેમની હકુમતની સીમાઓમાં રાખવા માટે કરવામાં આવે છે. જ્યારે કોઈ તાબાની અદાલત અથવા ટ્રિબ્યુનલ એવી હકુમત ધારી લે છે જે તેની પાસે નથી અથવા તેની પાસે રહેલી હકુમતનો ઉપયોગ કરવામાં નિષ્ફળ જાય છે અથવા હકુમત ઉપલબ્ધ હોવા છતાં અદાલત દ્વારા કાયદા દ્વારા માન્ય ન હોય તેવી રીતે ઉપયોગ કરવામાં આવે છે અને તેનાથી ન્યાયની નિષ્ફળતા પરિણમે છે, અથવા તેનાથી ગંભીર અન્યાય થયો છે, ત્યારે હાઈકોર્ટે તેની નિરીક્ષણ હકુમતનો ઉપયોગ કરવા માટે આગળ આવવું જ જોઈએ. હાઈકોર્ટ પોતાની જાતને અપીલ અદાલતમાં રૂપાંતરિત કરી શકતી નથી અને પુરાવાનું પુનઃમૂલ્યાંકન કરવાનું શરૂ કરી શકતી નથી પરંતુ જ્યારે હકુમતની ભૂલ હોય ત્યારે જ હસ્તક્ષેપ કરી શકે છે. અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળની સત્તાઓ ખૂબ વ્યાપક છે અને તેનો ઉપયોગ ન્યાયના હેતુઓને પ્રાપ્ત કરવા માટે અને લોકો ન્યાયિક વ્યવસ્થામાં વિશ્વાસ ધરાવે છે તે સુનિશ્ચિત કરવા માટે કરી શકાય છે. જો કે, તાબાની અદાલતો અને ટ્રિબ્યુનલોને તેમની સત્તાની સીમાઓમાં રાખવા માટે આ સત્તાનો ઉપયોગ ઓછો કરવો જોઈએ અને તેમના દ્વારા કરવામાં આવેલી માત્ર ભૂલોને સુધારવા માટે નહીં. કનિષ્ઠ ટ્રિબ્યુનલોના સંબંધમાં, અસંખ્ય કેસોમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે જો હુકમ હકુમત વિના પસાર કરવામાં આવ્યો હોય અથવા કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોની વિરુદ્ધ હોય અથવા કાયદા દ્વારા તેમાં નિહિત હકુમતનો ઉપયોગ કરવામાં ટ્રિબ્યુનલ નિષ્ફળ જાય તો હાઈકોર્ટ કનિષ્ઠ ટ્રિબ્યુનલના નિર્ણયને રદ અથવા સેટ–અસાઈડ કરી શકે

છે. જો કે દરેક ભૂલને સુધારવાની હોતી નથી પરંતુ જો ફરજમાં બેદરકારી અથવા કાયદાનું ફ્લેગ્રન્ટ ઉલ્લંઘન હોય તો હાઈકોર્ટે તેની હકુમતનો ઉપયોગ કરવો જ જોઈએ. તેથી, જ્યારે કોઈ ટ્રિબ્યુનલ હકુમતનો ઉપયોગ કરતી નથી અથવા એવી રીતે કાર્ય કરે છે જે ન્યાયિક પ્રક્રિયાની છબીને ખરાબ કરશે અથવા એવા તારણો આપે છે જે વિકૃત છે ત્યારે હાઈકોર્ટ તેની સુપરિન્ટેન્ડન્સની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરી શકે છે અને કરવી જ જોઈએ.

૩૦. સર્વોચ્ચ અદાલતની સાત ન્યાયાધીશોની બેન્ચે હરિ વિષ્ણુ કામથ વિ. અહમદ ઈશાક અને અન્ય, એઆઈઆર ૧૯૫૫ એસસી ૨૩૩ માં અહેવાલિત કેસમાં ઠરાવ્યું કે ચૂંટણી ટ્રિબ્યુનલો ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ હાઈકોર્ટની સુપરિન્ટેન્ડન્સની સત્તાઓને આધીન હતા અને વધુમાં કે સુપરિન્ટેન્ડન્સની સત્તાઓ ન્યાયિક તેમજ વહીવટી બંને હતી.

૩૧. એન્જિનિયરિંગ મજદૂર સભા અને અન્ય વિ. હિંદ સાયકલ્સ લિમિટેડ, એઆઈઆર ૧૯૬૩ એસસી ૮૭૪ માં અહેવાલિત કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યા મુજબ, ટ્રિબ્યુનલોએ ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરવાનું છે અને ઉદ્દેશ્યાત્મક રીતે તેમના નિર્ણયો પર પહોંચવાનું છે અને તેઓ કેવળ વહીવટી રીતે આગળ વધી શકતા નથી અથવા આત્મલક્ષી કસોટીઓ અથવા ઝુકાવ પર તેમના તારણો આધારિત રાખી શકતા નથી. કાર્યપદ્ધતિના નિયમો જે ટ્રિબ્યુનલ

સમક્ષની કાર્યવાહીનું નિયમન કરે છે અને તેમની સમક્ષ લાવવામાં આવેલા બાબતો સાથે વ્યવહાર કરવામાં તેમને આપવામાં આવેલી સત્તાઓને ક્યારેક 'અદાલતના લક્ષણો' તરીકે વર્ણવવામાં આવે છે અને કોઈ ચોક્કસ સંસ્થા કે સત્તામંડળ ટ્રિબ્યુનલ છે કે નહીં તે પ્રશ્ન નક્કી કરવામાં, ક્યારેક એ બાબતની તપાસ કરીને એક રફ અને રેડી કસોટી લાગુ કરવામાં આવે છે કે શું સદર સંસ્થા કે સત્તામંડળ અદાલતના લક્ષણોથી સજ્જ છે.

૩૨. એસોસિએટેડ સિમેન્ટ કંપનીઝ લિમિટેડ વિ. પી.એન. શર્મા અને અન્ય, એઆઈઆર ૧૯૬૫ એસસી ૧૫૯૫ માં અહેવાલિત કેસમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતની સંવિધાન બેન્ચે, અનુચ્છેદ ૧૩૬(૧) માં આવતા 'ટ્રિબ્યુનલ' શબ્દ સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે, નીચે મુજબ ઠરાવ્યું:

> *"૯. ... ન્યાયિક કાર્યો અને ન્યાયિક સત્તાઓ એ સાર્વભૌમ રાજ્યના આવશ્યક લક્ષણોમાંનું એક છે અને નીતિની વિચારણાઓ પર, રાજ્ય તેના ન્યાયિક કાર્યો અને સત્તાઓને મુખ્યત્વે સંવિધાન દ્વારા સ્થાપિત અદાલતોમાં સ્થાનાંતરિત કરે છે પરંતુ તેનાથી પક્ષકારો વચ્ચેના વિશિષ્ટ બાબતો અને વિવાદો પર ન્યાયનિર્ણય કરવાનું કાર્ય ટ્રિબ્યુનલોને સોંપીને યોગ્ય ઉપાયો દ્વારા તેની ન્યાયિક સત્તાઓ અને કાર્યોનો એક ભાગ ટ્રિબ્યુનલોમાં*

સ્થાનાંતરિત કરવાની રાજ્યની સક્ષમતાને અસર થતી નથી. ટ્રિબ્યુનલો અને અદાલતોમાં સામાન્ય હોય તેવા લક્ષણો અને જે લક્ષણો અલગ અને સ્પષ્ટ છે તેનું સંપૂર્ણ વર્ણન કરવાનો પ્રયાસ કરવો વાસ્તવમાં શક્ય કે યોગ્ય પણ નથી. અદાલતો અને ટ્રિબ્યુનલો બંનેમાં સામાન્ય હોય તેવું મૂળભૂત અને પાયાનું લક્ષણ એ છે કે તેઓ ન્યાયિક કાર્યો કરે છે અને ન્યાયિક સત્તાઓનો ઉપયોગ કરે છે જે સાર્વભૌમ રાજ્યમાં સંતતિગત રીતે નિહિત છે."

૩૩. સર્વોચ્ચ અદાલતે મનમોહન સિંહ જેતલા વિ. કમિશનર, યુનિયન ટેરિટરી, ચંદીગઢ અને અન્ય, એઆઈઆર ૧૯૮૫ એસસી ૩૬૪ માં અહેવાલિત કેસમાં એ પ્રશ્ન સાથે વ્યવહાર કરી રહી હતી કે શું પંજાબ એઈડેડ સ્કૂલ્સ (સિક્યોરિટી ઓફ સર્વિસ) એક્ટ હેઠળ શિક્ષકોની નોકરીની અપીલોનો ન્યાયનિર્ણય કરવાની અર્ધ-ન્યાયિક સત્તાઓ ધરાવતા વૈધાનિક સત્તામંડળો અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ સુપરિન્ટેન્ડન્સની સત્તાઓને આધીન છે. સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું:

"૭. હાઈકોર્ટે એ ધોરણે કોઈ રાહત આપવાનો ઈનકાર કર્યો હતો કે ગ્રાન્ટ-ઈન-એઈડ મેળવતી શાળા સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૨ હેઠળ 'અન્ય સત્તામંડળ' નથી અને તેથી તે હાઈકોર્ટની રિટ

હકુમતને આધીન નથી. હાઈકોર્ટે એ મુદ્દાની સ્પષ્ટપણે ઉપેક્ષા કરી કે ડેપ્યુટી કમિશનર અને કમિશનર એ ૧૯૬૯ ના અધિનિયમ હેઠળ કાર્ય કરતા વૈધાનિક સત્તામંડળો છે. તેઓ અર્ધ–ન્યાયિક સત્તામંડળો છે અને તે વિવાદિત ન હતું. તેથી, તેઓ સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૭ માં વપરાયેલ 'ટ્રિબ્યુનલ' પદમાં સમાવિષ્ટ થશે જે હાઈકોર્ટ દ્વારા તે ક્ષેત્રના સંબંધમાં જેમાં તે હકુમતનો ઉપયોગ કરે છે તે તમામ અદાલતો અને ટ્રિબ્યુનલો પર સુપરિન્ટેન્ડન્સની સત્તા આપે છે. સ્પષ્ટપણે, તેથી, વૈધાનિક અર્ધ–ન્યાયિક સત્તામંડળોના નિર્ણય જેને ટ્રિબ્યુનલ તરીકે યોગ્ય રીતે વર્ણવી શકાય તે ન્યાયિક સમીક્ષા એટલે કે સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ હાઈકોર્ટ દ્વારા ઉત્પ્રાંત રિટ (સર્ટીયોરારી રિટ) ને આધીન રહેશે."

૩૪. અમારા મનમાં કોઈ શંકા નથી કે મધ્યસ્થ ટ્રિબ્યુનલ ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૭ ની વ્યાપ્તિમાં આવશે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, ૧૯૯૬ ના અધિનિયમ હેઠળની મધ્યસ્થ ટ્રિબ્યુનલ એ ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૭ ના અર્થમાં એક ટ્રિબ્યુનલ છે કારણ કે ૧૯૯૬ ના અધિનિયમે આવી ટ્રિબ્યુનલ પર રાજ્યની સંતતિગત ન્યાયિક સત્તા પ્રદાન કરી છે.

૩૫. સર્વોચ્ચ અદાલતે શ્રેઈ ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર ફાઈનાન્સ લિમિટેડ વિ. ટફ ડ્રિલિંગ (પી) લિમિટેડ, (૨૦૧૮) ૧૧ એસસીસી ૪૭૦ માં અહેવાલિત કેસમાં આ પ્રમાણે અવલોકન કર્યું:

> *"૧૩. મધ્યસ્થતાનો કાયદો અગાઉ મધ્યસ્થતા અધિનિયમ, ૧૯૪૦ દ્વારા શાસિત હતો. ભારતનું લો કમિશન અને અન્ય કેટલાંક સંગઠનોએ અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો હતો કે ૧૯૪૦ ના અધિનિયમને સમકાલીન જરૂરિયાતો પ્રત્યે વધુ પ્રતિભાવશીલ બનાવવા માટે તેમાં વ્યાપક સુધારાની જરૂર છે. સ્થાનિક અને આંતરરાષ્ટ્રીય બંને સ્તરે વ્યાપારી મુકદ્દમાઓમાં વધારો થવાના પરિણામે, આ વિષય પર વ્યવહાર કરવા માટે એક વ્યાપક કાયદાની જરૂરિયાત અનુભવાઈ હતી. યુનાઈટેડ નેશન્સ ઓર્ગેનાઈઝેશન ઓન ઈન્ટરનેશનલ ટ્રેડ લો (યુએનસીઆઈટીઆરએએલ) એ વર્ષ ૧૯૮૫ માં આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી મધ્યસ્થતા પર એક મોડેલ લો અપનાવ્યો હતો. સ્થાનિક મધ્યસ્થતા તેમજ આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી મધ્યસ્થતાને ધ્યાનમાં રાખીને, સંસદે મધ્યસ્થતા અને સમાધાન અધિનિયમ, ૧૯૯૬ ઘડી કાઢ્યો. આ કાયદો લાવવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય એવી મધ્યસ્થ પ્રક્રિયા માટે જોગવાઈ કરવાનો હતો જે ન્યાયી, કાર્યક્ષમ*

અને ચોક્કસ મધ્યસ્થતાની જરૂરિયાતોને પૂરી કરવા માટે સક્ષમ હોય. અધિનિયમની કલમ ૨ માં, મધ્યસ્થ ટ્રિબ્યુનલની વ્યાખ્યા એકમાત્ર મધ્યસ્થ અથવા મધ્યસ્થોની પેનલ તરીકે કરવામાં આવી છે. મધ્યસ્થ ટ્રિબ્યુનલને કાયદા દ્વારા વિવિધ વૈધાનિક કાર્યો, જવાબદારીઓ સોંપવામાં આવી હતી.

૧૪. મધ્યસ્થતા એ અર્ધ–ન્યાયિક કાર્યવાહી છે, જે સ્વરૂપ કે લક્ષણમાં સામ્યિક છે જે અદાલતમાં મુકદ્દમાથી અલગ છે. મધ્યસ્થ ટ્રિબ્યુનલની સત્તા અને કાર્યો વૈધાનિક રીતે નિયંત્રિત થાય છે. ટ્રિબ્યુનલો એ સંસ્થાકીય મિકેનિઝમ સાથેની વિશિષ્ટ મધ્યસ્થતા છે જે તે ચોક્કસ કાયદાના સંદર્ભમાં ઉદ્‌ભવતા વિવાદનો નિર્ણય કરવા અથવા તેને સોંપવામાં આવેલા વિવાદને નક્કી કરવા માટે કાયદા દ્વારા અથવા કાયદા હેઠળ અસ્તિત્વમાં લાવવામાં આવી છે. ટ્રિબ્યુનલ વૈધાનિક ટ્રિબ્યુનલ અથવા ભારતના સંવિધાનની જોગવાઈઓ હેઠળ રચાયેલી ટ્રિબ્યુનલ હોઈ શકે છે. સિવિલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૯ સિવિલ કોર્ટને કોઈપણ સિવિલ વિવાદ ગ્રાહ્ય રાખવાની અને નક્કી કરવાની હકુમત આપે છે. ટ્રિબ્યુનલોની રચના સમાજના હિતમાં વિવાદોના ઝડપી અને અસરકારક ન્યાયનિર્ણય માટે વિશિષ્ટ ટ્રિબ્યુનલમાં વિવિધ

શ્રેણીના મુકદ્દમાઓને બહાર લઈ જવાના ઈરાદા અને હેતુથી કરવામાં આવી છે. જ્યારે પણ, કાયદાકીય કાયદા દ્વારા સામાન્ય સિવિલ કોર્ટ દ્વારા વાપરવામાં આવતી હકુમત ટ્રિબ્યુનલોને સ્થાનાંતરિત અથવા સોંપવામાં આવે છે ત્યારે આવી ટ્રિબ્યુનલોને વૈધાનિક સત્તા સોંપવામાં આવે છે. ૧૯૯૬ ના કાયદામાં મધ્યસ્થ ટ્રિબ્યુનલો અલગ નથી, તેઓ પક્ષકારો વચ્ચેના દાવવાનો નિર્ણય કરે છે, કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતને અનુરૂપ નિયમો અને કાર્યપદ્ધતિનું પાલન કરે છે, ન્યાયનિર્ણય ૧૯૯૬ ના અધિનિયમ હેઠળ પૂરા પાડવામાં આવેલા ઉપાયને આધીન આખરીતા ધરાવે છે. ૧૯૯૬ ના અધિનિયમની કલમ ૮ પક્ષકારોને મધ્યસ્થતા માટે રિકોમન્ડ કરવા માટે કરારનો વિષય હોય તેવી બાબતમાં ન્યાયિક સત્તામંડળને ફરજ પાડે છે. મધ્યસ્થ ટ્રિબ્યુનલને રિકોમન્ડેશન આ રીતે ન્યાયિક સત્તામંડળ દ્વારા કરી શકાય છે અથવા ૧૯૯૬ ના અધિનિયમની કલમ ૧૧ હેઠળ મધ્યસ્થતા કરાર અનુસાર મધ્યસ્થની નિમણૂક કરી શકાય છે.

૨૬. મધ્યસ્થ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા વાપરવામાં આવતી સત્તા અર્ધ-ન્યાયિક છે તે વિશે કોઈ વિવાદ હોઈ શકે નહીં. ૧૯૯૬ ના અધિનિયમની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં રાખીને, જે મધ્યસ્થ

ટ્રિબ્યુનલ પર વિવિધ વૈધાનિક સત્તાઓ અને જવાબદારીઓ પ્રદાન કરે છે, જ્યાં સુધી કાર્યપદ્ધતિ સંબંધિત સમીક્ષાની સત્તાનો સંબંધ છે ત્યાં સુધી વૈધાનિક જોગવાઈઓ અથવા સંવિધાન હેઠળ રચાયેલી વૈધાનિક ટ્રિબ્યુનલ વચ્ચે અમને આવો કોઈ તફાવત જણાતો નથી. અમે અગાઉથી નોંધ્યું છે કે કલમ ૧૯ જોગવાઈ કરે છે કે મધ્યસ્થ ટ્રિબ્યુનલ સિવિલ પ્રોસિજર કોડમાં સમાવિષ્ટ કાર્યપદ્ધતિના નિયમોથી બંધાયેલી રહેશે નહીં. કલમ ૧૯ નો અર્થ એવો કરી શકાય નહીં કે મધ્યસ્થ ટ્રિબ્યુનલ સિવિલ પ્રોસિજર કોડની કોઈપણ જોગવાઈઓમાંથી શક્તિ મેળવવામાં અસમર્થ છે. આ નાહર ઈન્ડસ્ટ્રીયલ એન્ટરપ્રાઈઝીસ લિમિટેડ વિ. હોંગકોંગ એન્ડ શાંઘાઈ બેંકિંગ કોર્પોરેશન, (૨૦૦૯) ૮ એસસીસી ૬૪૬ માં સ્પષ્ટપણે ઠરાવવામાં આવ્યું હતું. ફકરા ૯૮(એન) માં, નીચે મુજબ જણાવવામાં આવ્યું હતું:–

“(એન) તે કોડ હેઠળ ઘડી કાઢવામાં આવેલી કાર્યપદ્ધતિથી બંધાયેલ નથી. જો કે આ સંબંધમાં એ નોંધવામાં આવી શકે છે કે માત્ર એટલા માટે કે ટ્રિબ્યુનલ કોડથી બંધાયેલ નથી, તેનો અર્થ એ નથી કે તેની પાસે કોડમાં સમાવિષ્ટ અદાલતની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરવાની હકુમત રહેશે નહીં.

"બલ્કે, ટ્રિબ્યુનલ સિવિલ પ્રોસિજર કોડથી આગળ વધી શકે છે અને તેની સત્તાઓ પર લાદવામાં આવેલ એકમાત્ર અવરોધ કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું પાલન કરવાનો છે." (જુઓ ઈન્ડસ્ટ્રીયલ ક્રેડિટ એન્ડ ઈન્વેસ્ટમેન્ટ કોર્પોરેશન ઓફ ઈન્ડિયા લિમિટેડ વિ. ગ્રાફ્કો ઈન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ (૧૯૯૯) ૪ એસસીસી ૭૧૦))"

૩૬ ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ હાઈકોર્ટમાં નિહિત સુપરિન્ટેન્ડન્સની સત્તાઓની વ્યાપ્તિ શાલિની શ્યામ શેટ્ટી અને અન્ય વિ. રાજેન્દ્ર શંકર પાટીલ, (૨૦૧૦) ૮ એસસીસી ૩૨૯ માં અહેવાલિત કેસમાં ફરીથી વિચારણા માટે આવી હતી. સર્વોચ્ચ અદાલતે, આ વિષય પરના સમગ્ર કાયદાના વિગતવાર સ્પષ્ટીકરણ પછી, નીચે મુજબ ઠરાવ્યું:

"૪૭. બીજી તરફ અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળની હકુમત મૂળ નથી કે અપીલની નથી. અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ સુપરિન્ટેન્ડન્સની આ હકુમત વહીવટી અને ન્યાયિક સુપરિન્ટેન્ડન્સ બંને માટે છે. તેથી, અનુચ્છેદ ૨૨૬ અને ૨૨૭ હેઠળ આપવામાં આવેલી સત્તાઓ અલગ અને સ્પષ્ટ છે અને વિવિધ ક્ષેત્રોમાં કાર્ય કરે છે. આ બે

હકુમત વચ્ચેનો બીજો તફાવત એ છે કે અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ, હાઈકોર્ટ સામાન્ય રીતે હુકમ અથવા કાર્યવાહીને રદ અથવા ક્વાશ કરે છે પરંતુ અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ તેની હકુમતનો ઉપયોગ કરતી વખતે, હાઈકોર્ટ, કાર્યવાહી રદ કરવા ઉપરાંત, આક્ષેપિત હુકમના સ્થાને કનિષ્ઠ ટ્રિબ્યુનલે કરવો જોઈતો હતો તે હુકમ પણ સ્થાપિત કરી શકે છે. {જુઓ સૂર્યા દેવ રાય, એસસીસી પૃષ્ઠ ૬૯૦, ફકરો ૨૫ અને આ કોર્ટની સંવિધાન બેન્ચનો નિર્ણય હરિ વિષ્ણુ કામથ વિ. અહમદ ઈશાક અને અન્ય – [એઆઈઆર ૧૯૫૫ એસસી ૨૩૩, ફકરો ૨૦ પૃષ્ઠ ૨૪૩]}.

૪૮. અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની હકુમત સામાન્ય રીતે વાપરવામાં આવે છે જ્યાં પક્ષકારને અસર થઈ હોય પરંતુ અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળની સત્તાનો ઉપયોગ હાઈકોર્ટ દ્વારા ન્યાયના રક્ષક તરીકે સુઓ મોટો (પોતાની મેળે) કરી શકાય છે. વાસ્તવમાં, અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની સત્તાનો ઉપયોગ વ્યક્તિઓ અથવા નાગરિકોના મૂળભૂત અધિકારો કે અન્ય વૈધાનિક અધિકારોની પુષ્ટિ માટે તેમના લાભાર્થે કરવામાં આવે છે. અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળની હકુમતનો ઉપયોગ હાઈકોર્ટ દ્વારા રાજ્યમાં સર્વોચ્ચ ન્યાયિક સત્તામંડળ તરીકે તેના સ્થાનની પુષ્ટિ માટે કરવામાં આવે છે.

કેટલાક કેસોમાં જ્યાં મૂળભૂત અધિકારનું ઉલ્લંઘન થતું હોય, ત્યાં સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની રાહત એક્સ–ડેબિટો જસ્ટિશિયા તરીકે અથવા અધિકારની બાબત તરીકે માગી શકાય છે. પરંતુ એવા કેસોમાં જ્યાં હાઈકોર્ટ અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ તેની હકુમતનો ઉપયોગ કરે છે, આવો ઉપયોગ સંપૂર્ણપણે વિવેકાધીન છે અને કોઈ વ્યક્તિ અધિકારની બાબત તરીકે તેનો દાવો કરી શકતી નથી. અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ પસાર કરાયેલા એકલ ન્યાયાધિશના હુકમ સામે, લેટર્સ પેટન્ટ અપીલ અથવા ઈન્ટ્રા કોર્ટ અપીલ જાળવણીપાત્ર છે. પરંતુ અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળની સત્તાના ઉપયોગમાં હાઈકોર્ટના એકલ ન્યાયાધિશ દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમ સામે આવી કોઈ અપીલ જાળવણીપાત્ર નથી. લગભગ તમામ હાઈકોર્ટોમાં, અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની હકુમતના ઉપયોગને નિયંત્રિત કરવા માટે નિયમો ઘડવામાં આવ્યા છે. અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ હાઈકોર્ટની સત્તાના ઉપયોગ માટે એવો કોઈ નિયમ ઘડવામાં આવ્યો હોય તેમ જણાતું નથી, જે કદાચ આવા ઉપયોગને સંપૂર્ણપણે હાઈકોર્ટની વિવેકબુદ્ધિના ક્ષેત્રમાં રાખવા માટે છે.

૪૯. આ કોર્ટના ઉપરોક્ત નિર્ણયોના વિશ્લેષણ પર, સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ હાઈકોર્ટની હકુમતના ઉપયોગ અંગેના

નીચેના સિદ્ધાંતો ઘડી શકાય છે:

(એ) સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની અરજી એ અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળની અરજી કરતાં અલગ છે. આ બે અનુચ્છેદ હેઠળ હાઈકોર્ટ દ્વારા સત્તાના ઉપયોગની પદ્ધતિ પણ અલગ છે.

(બી) કોઈપણ સંજોગોમાં, અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળની અરજીને રિત અરજી કહી શકાય નહીં. હાઈકોર્ટોને રિટ હુકુમત આપવાનો ઈતિહાસ અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ હાઈકોર્ટોને સુપરિન્ટેન્ડન્સની સત્તા આપવાના ઈતિહાસ કરતાં નોંધપાત્ર રીતે અલગ છે અને તેની ઉપર ચર્ચા કરવામાં આવી છે.

(સી) હાઈકોર્ટો, સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ સુપરિન્ટેન્ડન્સની તેની સત્તાના ઉપયોગમાં, સામાન્ય બાબતોમાં તેનાથી કનિષ્ઠ ટ્રિબ્યુનલો અથવા અદાલતોના હુકમોમાં હસ્તક્ષેપ કરી શકતી નથી. તેમજ તે, આ સત્તાના ઉપયોગમાં, તેના તાબાની અદાલત અથવા ટ્રિબ્યુનલના હુકમો સામે અપીલ અદાલત તરીકે કાર્ય કરી શકતી નથી. એવા કેસોમાં જ્યાં નિવારણનો વૈકલ્પિક વૈધાનિક માર્ગ પૂરો પાડવામાં આવ્યો હોય, તે પણ હાઈકોર્ટ દ્વારા આ સત્તાના ઉપયોગ પર અવરોધ તરીકે કામ કરશે.

(ડી) હાઈકોર્ટો દ્વારા સુપરિન્ટેન્ડન્સની તેમની સત્તાના ઉપયોગમાં હસ્તક્ષેપના માપદંડો આ કોર્ટ દ્વારા વારંવાર નક્કી કરવામાં આવ્યા છે. આ સંબંધમાં હાઈકોર્ટે વરયામ સિંઘ (ઉપરોક્ત) માં આ કોર્ટની સંવિધાન બેન્ચ દ્વારા નક્કી કરવામાં આવેલા સિદ્ધાંતો દ્વારા માર્ગદર્શિત થવું જોઈએ અને વરયામ સિંઘ (ઉપરોક્ત) ના સિદ્ધાંતોને ત્યારબાદની સંવિધાન બેન્ચો અને આ કોર્ટના અન્ય અસંખ્ય નિર્ણયો દ્વારા વારંવાર અનુસરવામાં આવ્યા છે.

(ઈ) ત્યારબાદના કેસોમાં અનુસરવામાં આવેલા વરયામ સિંઘ (ઉપરોક્ત) ના રેશિયો અનુસાર, સુપરિન્ટેન્ડન્સની તેની હકુમતના ઉપયોગમાં હાઈકોર્ટ માત્ર તેના તાબાના ટ્રિબ્યુનલો અને અદાલતોને 'તેમની સત્તાની સીમાઓમાં' રાખવા માટે જ હસ્તક્ષેપ કરી શકે છે.

(એફ) એ સુનિશ્ચિત કરવા માટે કે આવા ટ્રિબ્યુનલો અને અદાલતો દ્વારા તેમાં નિહિત હકુમતનો ઉપયોગ કરીને અને તેમાં નિહિત હકુમતનો ઉપયોગ કરવાનો ઈનકાર ન કરીને કાયદાનું પાલન કરવામાં આવે છે.

(જી) (ઈ) અને (એફ) માં દર્શાવેલ પરિસ્થિતિઓ સિવાય, હાઈકોર્ટ સુપરિન્ટેન્ડન્સની તેની સત્તાના ઉપયોગમાં ત્યારે હસ્તક્ષેપ કરી શકે છે જ્યારે તેના તાબાના ટ્રિબ્યુનલો અને અદાલતોના હુકમોમાં સ્પષ્ટ વિકૃતિ હોય અથવા જ્યાં ન્યાયની ગંભીર અને સ્પષ્ટ નિષ્ફળતા થઈ હોય અથવા કુદરતી ન્યાયના મૂળભૂત સિદ્ધાંતોની અવહેલના કરવામાં આવી હોય.

(એચ) સુપરિન્ટેન્ડન્સની તેની સત્તાના ઉપયોગમાં હાઈકોર્ટ કાયદા કે હકીકતની માત્ર ભૂલોને સુધારવા માટે અથવા તેના તાબાના ટ્રિબ્યુનલો કે અદાલતો દ્વારા લેવામાં આવેલા દ્રષ્ટિકોણ સિવાયનો બીજો દ્રષ્ટિકોણ એ એક શક્ય દ્રષ્ટિકોણ છે તેટલા માત્રથી હસ્તક્ષેપ કરી શકતી નથી. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો હકુમતનો ઉપયોગ ખૂબ જ ઓછો કરવાનો રહેશે.

(આઈ) અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ હાઈકોર્ટની સુપરિન્ટેન્ડન્સની સત્તાને કોઈપણ કાયદા દ્વારા ઘટાડી શકાય નહીં. તેને એલ. ચંદ્ર કુમાર વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા અને અન્ય ના કેસમાં આ કોર્ટની સંવિધાન બેન્ચ દ્વારા સંવિધાનના મૂળભૂત માળખાનો એક ભાગ જાહેર કરવામાં આવ્યો છે, અને તેથી સંવિધાનીય

સુધારા દ્વારા ઘટાડો કરવો પણ ખૂબ જ શંકાસ્પદ છે.

(જે) એ સાચું હોઈ શકે છે કે સિવિલ પ્રોસિજર કોડ (સુધારા) અધિનિયમ, ૧૯૯૯ દ્વારા સિવિલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૧૧૫ જેવી સમાન જોગવાઈનો વૈધાનિક સુધારો અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ હાઈકોર્ટની સત્તાની મર્યાદાને ઘટાડતો નથી અને ઘટાડી શકતો નથી. તે જ સમયે, એ યાદ રાખવું જોઈએ કે આવો વૈધાનિક સુધારો અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ હાઈકોર્ટની સુપરિન્ટેન્ડન્સની હકુમતને તદનુરૂપ વિસ્તૃત કરતો નથી.

(કે) સત્તા વિવેકાધીન છે અને સામ્યિક સિદ્ધાંત પર વાપરવાની રહે છે. યોગ્ય કેસમાં, સત્તાનો ઉપયોગ સુઓ મોટો (પોતાની મેળે) કરી શકાય છે.

(એલ) અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ હાઈકોર્ટની વ્યાપક અને અપ્રતિબંધિત સત્તાની યોગ્ય કદર કરતા, એવું માલૂમ પડે છે કે આ અનુચ્છેદનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય હાઈકોર્ટ દ્વારા તેના ક્ષેત્રમાં ન્યાયના વહીવટ પર સખત વહીવટી અને ન્યાયિક નિયંત્રણ રાખવાનો છે.

(એમ) વહીવટી અને ન્યાયિક બંને સુપરિન્ટેન્ડન્સનો ઉદ્દેશ્ય, ન્યાયની સમગ્ર મશીનરીની કાર્યક્ષમતા, સરળ અને વ્યવસ્થિત કામગીરીને એવી રીતે જાળવી રાખવાનો છે કે જેનાથી તેને કોઈ અપ્રતિષ્ઠા ન થાય. આ અનુચ્છેદ હેઠળ હસ્તક્ષેપની સત્તાને ન્યૂનતમ રાખવાની છે જેથી એ સુનિશ્ચિત કરી શકાય કે ન્યાયનું ચક્ર થંભી ન જાય અને ટ્રિબ્યુનલો અને હાઈકોર્ટના તાબાની અદાલતોની કામગીરીમાં જનતાનો વિશ્વાસ જાળવી રાખવા માટે ન્યાયનો ઝરણો શુદ્ધ અને પ્રદૂષણમુક્ત રહે.(એન) ન્યાયિક હસ્તક્ષેપની આ અનામત અને અસાધારણ સત્તાનો ઉપયોગ માત્ર વ્યક્તિગત કેસોમાં રાહત આપવા માટે કરવાનો નથી પરંતુ મોટા જનહિતમાં ન્યાયના વહીવટમાં જનતાના વિશ્વાસને પ્રોત્સાહન આપવા માટે નિર્દેશિત હોવો જોઈએ જ્યારે અનુચ્છેદ ૨૨૬ એ વ્યક્તિગત અસંતોષના રક્ષણ માટે છે. તેથી, અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળની સત્તા અપ્રતિબંધિત હોઈ શકે છે પરંતુ તેનો ઉપયોગ ઉપર દર્શાવેલ ઉચ્ચ કક્ષાના ન્યાયિક શિસ્તને આધીન છે.

(ઓ) આ સત્તાનો અયોગ્ય અને વારંવારનો ઉપયોગ વિપરીત પરિણામ આપનારો બનશે અને આ અસાધારણ સત્તાને તેની તાકાત અને મહત્વથી વંચિત કરશે."

૩૭ હવે આપણે એસબીપી એન્ડ કંપની (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય તરફ જોઈશું. એસબીપી એન્ડ કંપની (ઉપરોક્ત) માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠેરવ્યું કે કાયદા, ૧૯૯૬ ની કલમ ૧૧(૬) હેઠળ સત્તાનો ઉપયોગ કરતા મુખ્ય ન્યાયાધીશ અથવા તેમના ડેલીગેટી (સત્તા સોંપાયેલ વ્યક્તિ), ન્યાયિક સત્તાઓનો ઉપયોગ કરે છે અને વહીવટી સત્તાઓનો નહીં. મધ્યસ્થ ટ્રિબ્યુનલ ના કિસ્સામાં ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ સુપરિન્ટેન્ડન્સ (દેખરેખ) ની સત્તા અથવા અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ રીટ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ હાઈકોર્ટ કરી શકે કે કેમ તે પ્રશ્ન પણ આ કેસમાં વિચારણા હેઠળ લેવામાં આવ્યો હતો. સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ ઠેરવ્યું:

> *"૪૫. એવું જોવામાં આવે છે કે કેટલીક હાઈકોર્ટો એવા આધારે આગળ વધી છે કે મધ્યસ્થતા દરમિયાન મધ્યસ્થ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરાયેલ કોઈપણ હુકમ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ અથવા ૨૨૭ હેઠળ પડકારી શકાય તેવો રહેશે. આ પ્રકારના અભિગમ માટે અમને કોઈ સબબ દેખાતી નથી. કલમ ૩૭ મધ્યસ્થ ટ્રિબ્યુનલના કેટલાક હુકમોને અપીલપાત્ર બનાવે છે. કલમ ૩૪ હેઠળ, નારાજ પક્ષકાર પાસે એવોર્ડ સામે પોતાની*

ફરિયાદો રજૂ કરવા માટેનો માર્ગ ઉપલબ્ધ છે જેમાં કાયદાની કલમ ૧૬ હેઠળ કાર્ય કરતી મધ્યસ્થ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરવામાં આવ્યા હોય તેવા વચગાળાના હુકમોનો પણ સમાવેશ થાય છે. મધ્યસ્થ ટ્રિબ્યુનલના કોઈપણ હુકમથી નારાજ થયેલ પક્ષકારે, સિવાય કે તેને કાયદાની કલમ ૩૭ હેઠળ અપીલનો અધિકાર હોય, ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા એવોર્ડ પસાર ન થાય ત્યાં સુધી રાહ જોવી પડશે. આ કાયદાની યોજના હોય તેમ જણાય છે. મધ્યસ્થ ટ્રિબ્યુનલ આખરે પક્ષકારો વચ્ચેના કરાર, એટલે કે મધ્યસ્થતા કરારનું સર્જન છે, ભલે પ્રસંગ ઊભો થાય ત્યારે મુખ્ય ન્યાયાધીશ પક્ષકારો વચ્ચેના કરારના આધારે તેનું ગઠન કરી શકે છે. પરંતુ તેનાથી મધ્યસ્થ ટ્રિબ્યુનલનો દરજ્જો બદલાશે નહીં. તે હજુ પણ કરાર દ્વારા પક્ષકારો દ્વારા પસંદ કરાયેલ મંચ જ રહેશે. તેથી, અમે કેટલીક હાઈકોર્ટો દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા વલણને નાપસંદ કરીએ છીએ કે મધ્યસ્થ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ કોઈપણ હુકમ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ અથવા ૨૨૭ હેઠળ હાઈકોર્ટ દ્વારા સુધારી શકાય તેમ છે. હાઈકોર્ટો દ્વારા આવી હસ્તક્ષેપ માન્ય નથી.

૪૬. જ્યારે બાબત મધ્યસ્થતાની પ્રક્રિયામાં હોય ત્યારે ન્યાયિક

હસ્તક્ષેપને ઓછો કરવાનો હેતુ ચોક્કસપણે નિષ્ફળ જશે જો મધ્યસ્થ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા કરવામાં આવેલા દરેક હુકમ સામે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૭ અથવા અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ હાઈકોર્ટનો સંપર્ક કરી શકાય. તેથી, એ નિર્દેશ કરવો જરૂરી છે કે એકવાર મધ્યસ્થ ટ્રિબ્યુનલમાં મધ્યસ્થતા શરૂ થઈ જાય પછી, પક્ષકારોએ એવોર્ડ જાહેર ન થાય ત્યાં સુધી રાહ જોવી પડશે, જો કે, અગાઉના તબક્કે પણ કાયદાની કલમ ૩૭ હેઠળ તેમની પાસે અપીલનો અધિકાર ઉપલબ્ધ હોય તે સિવાય."

૩૮ એસબીપી એન્ડ કંપની (ઉપરોક્ત) માં બહુમતી વ્યક્ત થયેલ વલણ એ છે કે એકવાર બાબત મધ્યસ્થ ટ્રિબ્યુનલ અથવા એકમાત્ર મધ્યસ્થ પાસે પહોંચે પછી, મધ્યસ્થતા કાર્યવાહી દરમિયાન મધ્યસ્થ અથવા મધ્યસ્થ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા હુકમોમાં હાઈકોર્ટે હસ્તક્ષેપ કરવો જોઈએ નહીં અને પક્ષકારોએ માત્ર કાયદાની કલમ ૩૭ ના સંદર્ભમાં અથવા કાયદાની કલમ ૩૪ ના સંદર્ભમાં કોર્ટનો સંપર્ક કરવો જોઈએ. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, જ્યાં મધ્યસ્થ ટ્રિબ્યુનલ ઠેરવે છે કે તેની પાસે અધિકારક્ષેત્ર છે, ત્યાં તે મધ્યસ્થતા કાર્યવાહી ચાલુ રાખશે અને મધ્યસ્થતા એવોર્ડ આપશે.

૩૯ આમ, એસબીપી એન્ડ કંપની (ઉપરોક્ત) માં સર્વોચ્ચ

અદાલતના નિર્ણયના રેશિયો અંગેની અમારી સમજણ એ છે કે હાઈકોર્ટે મધ્યસ્થ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરાયેલા દરેક હુકમમાં હસ્તક્ષેપ કરવો જોઈએ નહીં અને ન્યાયિક હસ્તક્ષેપ ન્યૂનતમ હોવો જોઈએ. એસબીપી એન્ડ કંપની (ઉપરોક્ત) નું એવું અર્થઘટન કરતું વલણ લેવું અમને મુશ્કેલ લાગે છે કે મધ્યસ્થ ટ્રિબ્યુનલ અથવા મધ્યસ્થ દ્વારા પસાર કરવામાં આવે તેવા કોઈપણ હુકમોમાં ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ તેની રીટ ક્ષેત્રાધિકાર અથવા દેખરેખના ક્ષેત્રાધિકારનો ઉપયોગ કરીને હસ્તક્ષેપ કરવાની હાઈકોર્ટ પાસે કોઈ સત્તા જ નથી.

૪૦ મધ્યસ્થતાની બાબતોમાં બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની રીટ અરજી અથવા બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળની અરજીની મેન્ટેનેબિલિટી (ટકી શકે તેમ) અને એન્ટરટેનેબિલિટી (ગ્રાહ્યતા) વચ્ચે એક બારીક તફાવત છે. ટકી શકે તેમતા એ ગ્રાહ્યતાનો સમાનાર્થી નથી. કાયદાની આ સ્થિતિ ૧૯૫૫ એઆઈઆર ૨૩૩ માં રિપોર્ટ થયેલ હરિ વિષ્ણુ કામથ વિ. અહમદ ઈશાક ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા સારી રીતે સમજાવવામાં આવી છે. ઉક્ત કેસમાં, સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ જે પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થયો હતો તે એ હતો કે, ચૂંટણી વિવાદનો નિર્ણય કરતી વખતે, ૧૯૫૫ માં અસ્તિત્વમાં રહેલા લોક પ્રતિનિધિત્વ કાયદા, ૧૯૫૧ હેઠળ રચાયેલા ઇલેક્શન ટ્રિબ્યુનલના હુકમ સામે રીટ ઓફ સરટીઓરેરી ચાલુ કરવા માટે રીટ અરજી ગ્રાહ્ય રાખવાનું

ક્ષેત્રાધિકાર હાઈકોર્ટ પાસે હતું કે કેમ. બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૨૯ પર આધાર રાખીને, સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સંસદ અથવા રાજ્ય વિધાનમંડળની ચૂંટણીને માત્ર ઇલેક્શન પિટિશન દ્વારા જ પડકારી શકાતી હોવાથી, ઇલેક્શન ટ્રિબ્યુનલના નિર્ણય સામે રીટ ઓફ સરટીઓરેરી ચાલુ કરવા માટે બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની અરજી પણ હાઈકોર્ટ સમક્ષ ટકી શકે નહીં. સર્વોચ્ચ અદાલતે આ રજૂઆતને નકારી કાઢી હતી. તેમ કરતી વખતે, સર્વોચ્ચ અદાલતે નિર્દેશ કર્યો હતો કે બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૨૯ હેઠળ સર્જાયેલ અવરોધ ચૂંટણી બાબતોમાં હસ્તક્ષેપ કરવા સામે હતો અને ઉક્ત અનુચ્છેદે કોઈપણ ટ્રિબ્યુનલને રીટ ઓફ સરટીઓરેરી ચાલુ કરવા માટે બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ હાઈકોર્ટની સત્તામાં કાપ મૂક્યો ન હતો અને ઇલેક્શન ટ્રિબ્યુનલ તેમાં કોઈ અપવાદ ન હોતું. ચૂકાદાનો સંબંધિત ભાગ આ પ્રમાણે છે:

> *"૬. આ અપીલમાં નિર્ણય માટે ઉપસ્થિત થતો પ્રથમ પ્રશ્ન એ છે કે શું ઇલેક્શન ટ્રિબ્યુનલ્સના નિર્ણયો સામે રીટ્સ ચાલુ કરવા માટે અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ હાઈકોર્ટો પાસે ક્ષેત્રાધિકાર છે. તે અનુચ્છેદ હાઈકોર્ટોને તેમના ક્ષેત્રીય અધિકારક્ષેત્રમાં રહેલી કોઈપણ વ્યક્તિ અથવા સત્તાધિકારીને યોગ્ય રીટ્સ ચાલુ કરવાની સત્તા આપે છે, જે સંપૂર્ણ અને બિનશરતી શબ્દોમાં છે, અને હાઈકોર્ટોના ક્ષેત્રીય*

અધિકારક્ષેત્રમાં કામ કરતા ઈલેક્શન ટ્રિબ્યુનલ્સ તે સત્તાના વ્યાપમાં આવશે. જો આપણે આ સત્તા પર કોઈ મર્યાદા સ્વીકારવી હોય કે દાખલ કરવી હોય, તો તે બંધારણમાં જ રહેલી કોઈ જોગવાઈ પર આધારિત હોવી જોઈએ."

૪૧ ઉપરોક્ત ફકરામાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે ભારપૂર્વક ઠેરવ્યું છે કે બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ હાઈકોર્ટની સત્તા પરના કોઈપણ પ્રતિબંધને તો જ સ્વીકારી શકાય જો તે બંધારણની જ કોઈપણ જોગવાઈમાં સામેલ કરવામાં આવ્યો હોય. સર્વોચ્ચ અદાલતની બંધારણીય બેંચના ઉપરોક્ત નિર્ણયને ધ્યાનમાં રાખીને, એ સ્પષ્ટ થાય છે કે બંધારણની અન્ય કોઈ જોગવાઈ દ્વારા આ કોર્ટના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળના ક્ષેત્રાધિકારમાં કાપ મૂકવામાં ન આવે ત્યાં સુધી, એવું કહી શકાય નહીં કે બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની અરજી ટકતી નથી અથવા આ કોર્ટને મધ્યસ્થતાની બાબતોમાં હસ્તક્ષેપ કરવાનું કોઈ ક્ષેત્રાધિકાર નથી. સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા પ્રસ્થાપિત કરવામાં આવેલો સિદ્ધાંત એ છે કે ચૂંટણી બાબતોના સંદર્ભમાં, આપેલ કેસમાં કોઈ અસાધારણ કેસ ન બને ત્યાં સુધી, બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની અરજી ગ્રાહ્ય રાખવી જોઈએ નહીં. આનો સ્પષ્ટ અર્થ એ છે કે સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સંસ્થા અથવા અન્ય કોઈ સંસ્થાની ચૂંટણી દરમિયાન કાયદાના ઉલ્લંઘનના આધારે લેવાયેલા પગલાં અથવા કરવામાં આવેલા હુકમોની

કાયદેસરતાને પડકારતી બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની અરજી ટકી શકે તેમ છે પરંતુ સત્તાનો દુરુપયોગ અને જાહેર સમય અને નાણાંનો બગાડ અટકાવવા માટે અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ તાત્કાલિક હસ્તક્ષેપને વ્યાજબી ઠેરવે તેવું કાયદાનું ઉલ્લંઘન હોય અને ચૂંટણી પછી ચૂંટણી અરજીના રૂપમાં વૈકલ્પિક ઉપચાર અસરકારક ઉપચાર ન હોય તો જ હાઈકોર્ટે તેને ગ્રાહ્ય રાખવી જોઈએ. કાયદાનો આ જ સિદ્ધાંત મધ્યસ્થતાની બાબતોમાં પણ લાગુ પડવો જોઈએ.

૪૨ યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા વિ. વરિન્દ્રા કન્સ્ટ્રક્શન્સ લિમિટેડ, (૨૦૧૮) ૭ એસસીસી ૭૯૪ માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠેરવ્યું:-

> *"૧૨. મધ્યસ્થતાનો પ્રાથમિક હેતુ ઝડપી, અસરકારક, સસ્તો અને વિલંબ વગર આખરી નિકાલ કરવાનો છે. મધ્યસ્થતા અંગેના કાયદાને નિયંત્રિત કરવા માટે, ધારાસભા એક કાયદો લાવી જેને મધ્યસ્થતા અને સુલેહ કાયદો, ૧૯૯૬ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. મધ્યસ્થતા પ્રક્રિયાને વધુ અસરકારક બનાવવા માટે, ધારાસભાએ જ્યાં બાબત મધ્યસ્થતાને આધીન હોય તેવા કિસ્સામાં અદાલતોની ભૂમિકાને મર્યાદિત કરી. કાયદાની કલમ ૫ એ ચોક્કસપણે અદાલતોના હસ્તક્ષેપને અમુક હદ સુધી મર્યાદિત કર્યો છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, આ કાયદા દ્વારા પૂરી*

પાડવામાં આવેલ અસાધારણ પરિસ્થિતિઓમાં જ, અદાલત મધ્યસ્થતાનો વિષયવસ્તુ હોય તેવા વિવાદમાં હસ્તક્ષેપ કરવા માટે હકદાર છે. આવો હસ્તક્ષેપ મધ્યસ્થતા કાર્યવાહી પહેલાં, દરમિયાન અથવા પછી, જેવી પરિસ્થિતિ હોય તેમ હોઈ શકે છે. ટૂંકમાં, પક્ષકારોમાંથી કોઈપણ પક્ષકારને અન્યાય ન થાય ત્યાં સુધી અદાલતે મધ્યસ્થતાના વિષયવસ્તુમાં હસ્તક્ષેપ કરવો જોઈએ નહીં."

૪૩ સર્વોચ્ચ અદાલતના ઉપરોક્ત અવલોકનોને મેસર્સ આઈસીઓએમએમ ટેલી લિમિટેડ વિ. પંજાબ સ્ટેટ વોટર સપ્લાય એન્ડ સીવરેજ બોર્ડ અને અન્ય [૧૧મી માર્ચ ૨૦૧૯ ના રોજ નિશ્ચિત થયેલ સિવિલ અપીલ નં.૨૭૧૩/૨૦૧૯] ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના તાજેતરના ચુકાદામાં મંજૂરી સાથે ટાંકવામાં આવ્યા છે.

૪૪ જો કે, કેસ લો નો તાજેતરનો ટ્રેન્ડ એ છે કે મધ્યસ્થ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરાયેલા કોઈપણ હુકમમાં હાઈકોર્ટે હસ્તક્ષેપ કરવો જોઈએ નહીં. તેનો અર્થ એ નથી કે અરજી પોતે જ ટકી શકે તેમ નથી. આપણે સ્ટેર્લિંગ ઈન્ડસ્ટ્રીઝ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા તાજેતરના હુકમનો સંદર્ભ લઈ શકીએ છીએ અને તેના પર આધાર

રાખી શકીએ છીએ. તે આ મુજબ વંચાય છે:

> *"૧. પક્ષકારોના વિ. વકીલશ્રીને વિગતવાર સાંભળ્યા પછી, અમને માલૂમ પડે છે કે હાઈકોર્ટનો ચુકાદો માત્ર એક જ આધારે રદ કરવા પાત્ર છે. હાઈકોર્ટે માઈક્રો, સ્મોલ એન્ડ મીડિયમ એન્ટરપ્રાઈઝિસ ડેવલપમેન્ટ એક્ટ, ૨૦૦૬ (ટૂંકમાં, "એમએસએમઈ એક્ટ") ની કલમ ૧૯ સાથે વાંચતા મધ્યસ્થતા અને સુલેહ કાયદો, ૧૯૯૬ (ટૂંકમાં, "આર્બિટ્રેશન એક્ટ") ની કલમ ૨૦ હેઠળ વિ. ડિસ્ટ્રિક્ટ જજ, ગૌતમ બુદ્ધ નગર દ્વારા પસાર કરવામાં આવ્યા હોવાનું કહેવાય તેવા હુકમ સામે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળની રીટ અરજી ગ્રાહ્ય રાખી હતી. આ અરજી રેસ્પોન્ડન્ટ નં. ૧– જયપ્રકાશ એસોસિએટ્સ લિમિટેડ દ્વારા ડિસ્ટ્રિક્ટ જજને આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૧૬ હેઠળ કરવામાં આવેલા અંશતઃ એવોર્ડ સામે કરવામાં આવી હતી. આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૧૬ (૬) ના સંદર્ભમાં આવી અરજી ટકે તેમ ન હતી. આવી અરજી ટકે તેમ ન હોવાથી, ડિસ્ટ્રિક્ટ જજ દ્વારા અયોગ્ય અરજીમાં કરવામાં આવેલા હુકમ સામે દાખલ કરવામાં આવેલી રીટ અરજીમાં, હાઈકોર્ટ અંશતઃ એવોર્ડને કેવી રીતે રદ કરી શકી હોત તે સમજવામાં અમે નિષ્ફળ જઈએ છીએ.*

આ સ્પષ્ટપણે કાયદાથી વિપરીત છે. આ કોર્ટે એસબીપી એન્ડ કંપની વિ. પટેલ એન્જિનિયરિંગ લિમિટેડ અને અન્ય, (૨૦૦૫) ૮ એસસીસી ૬૧૮ માં રિપોર્ટ થયેલ કેસમાં પેરાગ્રાફ નં. ૪૫ માં નીચે મુજબ ઠેરવ્યું છે."

૪૫. એવું જોવામાં આવે છે કે કેટલીક હાઈકોર્ટો એવા આધારે આગળ વધી છે કે મધ્યસ્થતા દરમિયાન મધ્યસ્થ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરાયેલ કોઈપણ હુકમ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ અથવા ૨૨૭ હેઠળ પડકારી શકાય તેવો રહેશે. અમે આવા અભિગમ માટે કોઈ સબબ જોતા નથી. કલમ ૩૭ મધ્યસ્થ ટ્રિબ્યુનલના કેટલાક હુકમોને અપીલપાત્ર બનાવે છે. કલમ ૩૪ હેઠળ, નારાજ પક્ષકાર પાસે કાયદાની કલમ ૧૬ હેઠળ કાર્ય કરતી મધ્યસ્થ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરવામાં આવ્યા હોય તેવા વચગાળાના હુકમો સહિતના એવોર્ડ સામે તેની ફરિયાદો રજૂ કરવાનો માર્ગ છે. મધ્યસ્થ ટ્રિબ્યુનલના કોઈપણ હુકમથી નારાજ થયેલ પક્ષકારે, સિવાય કે તેને કાયદાની કલમ ૩૭ હેઠળ અપીલનો અધિકાર હોય, ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા એવોર્ડ પસાર ન થાય ત્યાં સુધી રાહ જોવી પડશે. આ કાયદાની યોજના હોય તેમ જણાય છે. મધ્યસ્થ ટ્રિબ્યુનલ આખરે પક્ષકારો વચ્ચેના કરાર,

એટલે કે મધ્યસ્થતા કરારનું સર્જન છે, ભલે પ્રસંગ ઊભો થાય ત્યારે મુખ્ય ન્યાયાધીશ પક્ષકારો વચ્ચેના કરારના આધારે તેનું ગઠન કરી શકે છે. પરંતુ તેનાથી મધ્યસ્થ ટ્રિબ્યુનલનો દરજ્જો બદલાશે નહીં. તે હજુ પણ કરાર દ્વારા પક્ષકારો દ્વારા પસંદ કરાયેલ મંચ જ રહેશે. તેથી, અમે કેટલીક હાઈકોર્ટો દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા વલણને નાપસંદ કરીએ છીએ કે મધ્યસ્થ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ કોઈપણ હુકમ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ અથવા ૨૨૭ હેઠળ હાઈકોર્ટ દ્વારા સુધારી શકાય તેમ છે. હાઈકોર્ટો દ્વારા આ પ્રકારનો હસ્તક્ષેપ સ્વીકાર્ય નથી."

૨. આ સંજોગોમાં, અમારો અભિપ્રાય છે કે હાઈકોર્ટનો ચુકાદો રદ કરવા પાત્ર છે. તે મુજબ હુકમ કરવામાં આવે છે."

૪૫. અમે હવે ચાર નિર્ણયો જોઈશું, જેના પર અપીલકર્તા વતી આધાર રાખવામાં આવ્યો છે.

૪૬. મેસર્સ ડીપ ઈન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ (ઉપરોક્ત) માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે:

"તે જ સમયે, આપણે ભૂલવું જોઈએ નહીં કે અનુચ્છેદ ૨૨૭ એ એક બંધારણીય જોગવાઈ છે જે કાયદાની કલમ ૫ ના નોન–ઓબ્સ્ટેન્ટ ક્લોઝ (અન્ય જોગવાઈઓ છતાં) થી અસ્પૃશ્ય રહે છે. આ સંજોગોમાં, નોંધવા જેવી બાબત એ છે કે કાયદાની કલમ ૩૭ હેઠળ પ્રથમ અપીલ મંજૂર કરવા અથવા ફગાવી દેવાના ચુકાદાઓ સામે અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ અરજીઓ દાખલ કરી શકાય છે, છતાં હાઈકોર્ટ અમારા દ્વારા ઉપર જણાવ્યા મુજબ વૈધાનિક નીતિને ધ્યાનમાં રાખીને તેમાં હસ્તક્ષેપ કરવામાં અત્યંત સાવચેત રહેશે જેથી હસ્તક્ષેપ એવા હુકમો સુધી જ મર્યાદિત રહે જે સ્પષ્ટપણે અંતર્નિહિત ક્ષેત્રાધિકારનો અભાવ ધરાવે છે."

૪૭ સર્વોચ્ચ અદાલતના ઉપરોક્ત અવલોકનોનું માત્ર વાંચન જ સ્પષ્ટ કરે છે કે આ એક એવો કેસ હતો જે કાયદાની કલમ ૩૭ ના તબક્કા સુધી પહોંચ્યો હતો. તે એ હકીકતનું સૂચક છે કે કાયદાની કલમ ૩૪ હેઠળ ડિસ્ટ્રિક્ટ કોર્ટ દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમ સામે હાઈકોર્ટ સમક્ષ અપીલ દાખલ કરવામાં આવી હતી. આવા સંજોગોમાં, ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળની અરજી ચોક્કસપણે ટકી શકે તેમ બનશે, પરંતુ શરત એ રહેશે કે હાઈકોર્ટે તેમાં હસ્તક્ષેપ કરવામાં અત્યંત સાવચેત રહેવું જોઈએ. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો,

હસ્તક્ષેપ એવા હુકમો સુધી મર્યાદિત હોવો જોઈએ જે પસાર કરવામાં આવ્યા હોય, જેમાં સ્પષ્ટપણે કોઈપણ અંતર્નિહિત ક્ષેત્રાધિકારનો અભાવ હોય. જો કે, મેસર્સ ડીપ ઈન્ડસ્ટ્રીઝ (ઉપરોક્ત) માં રજૂ કરાયેલ રેશિયો, કોઈપણ રીતે, એસબીપી એન્ડ કંપની (ઉપરોક્ત) માં સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા રજૂ કરાયેલા સિદ્ધાંતોને હળવા કરતો નથી. આ નિર્ણય, અમારા મતે, અપીલકર્તા વતી ઉપસ્થિત વિ. સિનિયર વકીલશ્રી ત્રિવેદીને કોઈપણ રીતે મદદરૂપ નથી.

૪૮ પંજાબ એગ્રો ઈન્ડસ્ટ્રીઝ કોર્પોરેશન (ઉપરોક્ત) માં, અપીલકર્તાએ સંયુક્ત રીતે પ્રમોટ કરવાની કંપની દ્વારા પ્રોજેક્ટ સ્થાપવા માટે રેસ્પોન્ડન્ટ સાથે કોઓપરેશન એગ્રીમેન્ટ (સહયોગ કરાર) કર્યો હતો. પક્ષકારો વચ્ચે કેટલાક વિવાદો ઉભા થયા અને અપીલકર્તાએ નોટિસ દ્વારા તેના મધ્યસ્થની નિમણૂક કરી અને રેસ્પોન્ડન્ટને તેમના મધ્યસ્થની નિમણૂક કરવા જણાવ્યું. રેસ્પોન્ડન્ટ પાલન કરવામાં નિષ્ફળ જતાં, અપીલકર્તાએ સિવિલ જજ, સિનિયર ડિવિઝન, ચંદીગઢ (પંજાબ અને હરિયાણા હાઈકોર્ટના મુખ્ય ન્યાયાધીશના ડેઝિગ્નેટ) ની કોર્ટમાં કાયદા, ૧૯૯૬ ની કલમ ૧૧(૪) હેઠળ અરજી દાખલ કરી. ઉક્ત ડેઝિગ્નેટે, તા. ૧૬મી ફેબ્રુઆરી ૨૦૦૨ ના હુકમ દ્વારા અરજી એવું ઠેરવીને ફગાવી દીધી કે મધ્યસ્થની નિમણૂકની જરૂર ન હતી, કારણ કે બાબતનો નિકાલ બોર્ડ ફોર ઈન્ડસ્ટ્રીયલ એન્ડ ફાઈનાન્સિયલ રિકન્સ્ટ્રક્શન (ટૂંકમાં, “બીઆઈએફઆર”) દ્વારા પહેલાથી જ કરી દેવામાં

આવ્યો હતો. તેનાથી નારાજ થઈને, અપીલકર્તાએ ડેઝિગ્નેટના હુકમને રદ કરવા અને કરારની શરતો અનુસાર મધ્યસ્થની નિમણૂક કરવા માટે હાઈકોર્ટનો સંપર્ક કર્યો. હાઈકોર્ટની ડિવિઝન બેંચે નીચે મુજબના ટૂંકા હુકમ દ્વારા ઉક્ત રીટ અરજીનો નિકાલ કર્યો:

> *"અરજદાર આર્બિટ્રેશન એન્ડ કોન્સિલિયેશન એક્ટ, ૧૯૯૬ ની કલમ ૧૧(૪) હેઠળ મધ્યસ્થની નિમણૂક માટેની અરજી નામંજૂર થવાથી નારાજ છે.*
>
> *રેસ્પોન્ડન્ટના વિદ્વત્ વકીલશ્રીએ એક પ્રારંભિક વાંધો ઉઠાવ્યો છે કે નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતના સાત ન્યાયાધીશોના એસ. બી. પી. એન્ડ કંપની વિ. પટેલ એન્જિનિયરિંગ લિમિટેડ – ૨૦૦૫ (૮) એસસીસી ૬૧૮ ના ચુકાદાને ધ્યાનમાં રાખીને રીટ અરજી ટકી શકે તેમ નથી, જેમાં એવું ઠેરવવામાં આવ્યું છે કે મધ્યસ્થની નિમણૂક માટેની અરજી નક્કી કરવાની સત્તા એ ન્યાયિક સત્તા છે અને તે રીટ ક્ષેત્રાધિકારને આધીન નથી.*
>
> *પક્ષકારોના વિદ્વત્ વકીલશ્રીને સાંભળ્યા પછી, અમે પ્રારંભિક વાંધો ગ્રાહ્ય રાખીએ છીએ અને રીટ અરજી ફગાવી દઈએ છીએ. એ*

સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે કે આનાથી અરજદારને કાયદા હેઠળ ઉપલબ્ધ હોય તેવા અન્ય ઉપચાર લેવામાંથી રોકવામાં આવશે નહીં."

૪૯ હાઈકોર્ટના ઉપરોક્ત ટાંકેલા હુકમને સ્પેશિયલ લીવ દ્વારા અપીલમાં, નીચેના આધારો પર પડકારવામાં આવ્યો હતો:

"(એ) હાઈકોર્ટનો હુકમ એ નોન-સ્પીકિંગ હુકમ (બિન-કારણદર્શક હુકમ) છે અને તે કોઈપણ કારણ આપ્યા વિના રેસ્પોન્ડન્ટના પ્રારંભિક વાંધાને ગ્રાહ્ય રાખે છે.

(બી) સિવિલ જજ, સિનિયર ડિવિઝન (મુખ્ય ન્યાયાધીશના ડેઝિગ્નેટ) ના હુકમ સામે અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળની રીટ અરજી ટકી શકે તેમ હતી અને એસબીપી માં આ કોર્ટના નિર્ણયને ધ્યાનમાં રાખીને રીટ અરજી ટકી શકે તેમ ન હોવાનું માની લેવામાં હાઈકોર્ટ ખોટી હતી."

૫૦ સર્વોચ્ચ અદાલતે અપીલ મંજૂર કરતી વખતે નીચે મુજબ ઠેરવ્યું:

"૮. અમે પહેલાથી જ નોંધ્યું છે કે કલમ ૧૧(૪) હેઠળનો હુકમ ન્યાયિક હુકમ હોવા છતાં, આવા હુકમોની આખરીતા સંબંધિત કલમ ૧૧(૭) ને ધ્યાનમાં લેતા, અને અપીલ માટેની કોઈ જોગવાઈના અભાવે, સિવિલ જજનો હુકમ બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળની રીટ અરજીમાં પડકારવા માટે ખુલ્લો હતો. એસબીપી માં આપેલો નિર્ણય આવી રીટ અરજીને રોકતો નથી. એસબીપી માં આ કોર્ટના અવલોકનો કે કાયદાની કલમ ૧૧ હેઠળના હુકમ સામે, માત્ર બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૩૬ હેઠળ અપીલ જ ટકી શકે, તે હાઈકોર્ટના મુખ્ય ન્યાયાધીશ દ્વારા અથવા તે હાઈકોર્ટના ડેઝિગ્નેટ જજ દ્વારા કરવામાં આવેલા હુકમોના સંદર્ભમાં છે. ઉક્ત અવલોકનો મુખ્ય ન્યાયાધીશના ડેઝિગ્નેટ તરીકે કામ કરતી સબઓર્ડિનેટ કોર્ટને લાગુ પડતા નથી. આ કોર્ટે વારંવાર ભારપૂર્વક જણાવ્યું છે કે અનુચ્છેદ ૧૩૬ નો હેતુ આ કોર્ટમાં સીધા પ્રવેશની મંજૂરી આપવાનો નથી જ્યાં અન્ય સમાન અસરકારક ઉપચાર ઉપલબ્ધ હોય અને સંકળાયેલ પ્રશ્ન જાહેર મહત્વનો ન હોય; અને તે અપીલકર્તાએ તેને ઉપલબ્ધ તમામ અન્ય ઉપચારોનો ઉપયોગ ન કર્યો હોય ત્યાં સુધી, આ કોર્ટ સામાન્ય રીતે અનુચ્છેદ ૧૩૬ હેઠળ તેના અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરશે નહીં. તેથી કાયદાની

કલમ ૧૧ હેઠળની અરજી ફગાવી દેતા સિવિલ જજ, સિનિયર ડિવિઝનના હુકમને માત્ર અનુચ્છેદ ૧૩૬ નો ઉપયોગ કરીને જ પડકારી શકાય તેવી દલીલ બિનટકાઉ છે. એસબીપી માં આપેલા નિર્ણયથી હાઈકોર્ટ સમક્ષ અપીલકર્તા દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી રીટ અરજીની ટકી શકે તેમતાને કોઈ અસર થઈ નથી.

૯. તેથી અમે આ અપીલ મંજૂર કરીએ છીએ અને હાઈકોર્ટનો હુકમ રદ કરીએ છીએ. પરિણામે, સિવિલ રીટ પીટીશન નં.૯૮૮૯/૨૦૦૨ ફાઈલ પર પુનઃસ્થાપિત થશે, અને હાઈકોર્ટને કાયદા અનુસાર તેનો નિકાલ કરવા વિનંતી કરવામાં આવે છે."

૫૧ પંજાબ એગ્રો ઈન્ડસ્ટ્રીઝ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં ઉપરોક્ત નિર્ણયમાં કાયદાનો એ જ સિદ્ધાંત પ્રસ્થાપિત કરવામાં આવ્યો છે જે મેસર્સ ડીપ ઈન્ડસ્ટ્રીઝ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સમજાવવામાં આવ્યો છે.

૫૨ કે કે આર ઈન્ડિયા ફાઈનાન્શિયલ સર્વિસિઝ લિમિટેડ (ઉપરોક્ત) આ હાઈકોર્ટની ડિવિઝન બેંચનો નિર્ણય છે જેમાં અમારામાંથી એક (જે. બી. પારડીવાલા, જે.) પક્ષકાર છે. ઉક્ત કેસમાં, પડકારનો વિષય એક્સિસ બેંક લિમિટેડ દ્વારા સિન્ટેક્સ કંપની લિમિટેડ સામે શરૂ કરવામાં આવેલા કમર્શિયલ

સિવિલ સુટમાં સ્મોલ કોઝિસ કોર્ટ, અમદાવાદ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ સંમતિ વચગાળાનો હુકમ હતો. કે કે આર ઈન્ડિયા ફાઈનાન્શિયલ સર્વિસિઝ લિમિટેડને દાવવામાં પ્રતિવાદીઓમાંથી એક તરીકે પક્ષકાર બનાવવામાં આવી ન હતી. દાવવાના પક્ષકારો દ્વારા મેળવવામાં આવેલ સંમતિ હુકમ કે કે આર ઈન્ડિયા ફાઈનાન્શિયલ સર્વિસિઝ લિમિટેડને નુકસાન પહોંચાડી રહ્યો હતો. કે કે આર પાસે સ્મોલ કોઝિસ કોર્ટ, અમદાવાદ દ્વારા પસાર કરાયેલા સંમતિ હુકમની કાયદેસરતા અને માન્યતા સામે પ્રશ્ન ઉઠાવવાના હેતુથી બે વિકલ્પો ઉપલબ્ધ હતા. પ્રથમ વિકલ્પ સંમતિ હુકમ સામે અપીલ કરવા માટે હાઈકોર્ટની પરવાનગી માંગવાનો હતો અને બીજો વિકલ્પ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ તેના સુપરવાઈઝરી અધિકારક્ષેત્ર (દેખરેખ અધિકારક્ષેત્ર) નો ઉપયોગ કરીને હાઈકોર્ટ સમક્ષ આવીને સંમતિ હુકમની કાયદેસરતા અને માન્યતા સામે પ્રશ્ન ઉઠાવવાનો હતો. કેસની એકંદર હકીકત ધ્યાનમાં રાખીને, હાઈકોર્ટની ડિવિઝન બેંચે હાઈકોર્ટમાંથી પરવાનગી મેળવ્યા પછી અપીલ દાખલ કરવાના કે કે આર ઈન્ડિયા ફાઈનાન્શિયલ સર્વિસિઝ લિમિટેડ પાસે ઉપલબ્ધ વૈકલ્પિક ઉપચાર અંગે એક્સિસ બેંક વતી ઉઠાવવામાં આવેલા પ્રારંભિક વાંધાને ફગાવીને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ કે કે આર ઈન્ડિયા ફાઈનાન્શિયલ સર્વિસિઝ લિમિટેડ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અરજીને ગ્રાહ્ય રાખવાનું યોગ્ય માન્યું. બાબતનો નિર્ણય કરતી વખતે, આ હાઈકોર્ટની ડિવિઝન બેંચે કાયદાની વિવિધ જોગવાઈઓ, ખાસ કરીને ભારતના બંધારણના

અનુચ્છેદ ૨૨૭ નો વિચાર કર્યો. આ કોર્ટે એવો અભિપ્રાય લીધો કે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળની અરજી ટકી શકે તેમ હતી જોકે અરજદાર દાવવાની કાર્યવાહીમાં પક્ષકાર ન હતા. ડિવિઝન બેંચે એવો અભિપ્રાય લીધો હતો કે ગંભીર ન્યાયનો અનાદર અટકાવવા માટે, ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ તેના દેખરેખ ક્ષેત્રાધિકારનો ઉપયોગ કરીને સંમતિ હુકમમાં હસ્તક્ષેપ કરવો જરૂરી હતો.

૫૩ આ તબક્કે, અમે ફરી એકવાર વિ. સિંગલ જજ દ્વારા પસાર કરાયેલા અપીલ હેઠળના હુકમ પર પાછા જઈએ છીએ. પુનરાવર્તનના ભોગે, અમે વિ. સિંગલ જજ દ્વારા પસાર કરાયેલા અપીલ હેઠળના હુકમના પેરા ૧૨ નો ફરી એકવાર સમાવેશ કરીએ છીએ, જે આ પ્રમાણે છે:

> *"આગળ જણાવેલા કારણોને ધ્યાનમાં રાખીને, અરજીઓ નિષ્ફળ જાય છે અને તે મુજબ ફગાવી દેવામાં આવે છે. જો કે, એ સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે કે અરજીઓ બાબતની ગુણદોષમાં પ્રવેશ કર્યા વિના, માત્ર એ આધારે ફગાવી દેવામાં આવે છે કે મધ્યસ્થતા કાર્યવાહી દરમિયાન પસાર કરાયેલા હુકમને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ અને/અથવા ૨૨૭ હેઠળ પડકારી શકાય નહીં અને બંને પક્ષો માટે કાયદા અનુસાર યોગ્ય સમયે યોગ્ય*

કાર્યવાહીમાં યોગ્ય મંચ સમક્ષ ગુણદોષ પરની તમામ રજૂઆતો ઉઠાવવાનું ખુલ્લું રહેશે. વચગાળાની રાહત, જો કોઈ હોય તો, રદ કરવામાં આવે છે. ખર્ચ અંગે કોઈ હુકમ કર્યા વિના રૂલ ડિસ્ચાર્જ કરવામાં આવે છે."

૫૪. ઉપર ટાંકેલ કરેલા પેરા ૧૨ ના સાદા વાંચન પર એ સ્પષ્ટ થાય છે કે વિ. સિંગલ જજે બાબતના ગુણદોષમાં પ્રવેશ કર્યા વિના અરજીને માત્ર એ આધારે ફગાવી દીધી હતી કે મધ્યસ્થતા કાર્યવાહી દરમિયાન પસાર કરાયેલા હુકમને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ અને/અથવા ૨૨૭ હેઠળ પડકારી શકાય નહીં અને બંને પક્ષો માટે કાયદા અનુસાર યોગ્ય સમયે યોગ્ય કાર્યવાહીમાં યોગ્ય મંચ સમક્ષ ગુણદોષ પરની તમામ રજૂઆતો ઉઠાવવાનું ખુલ્લું રહેશે. વિ. સિંગલ જજે તેમ કહીને ઠેરવ્યું કે અરજીઓ કાયદામાં ટકી શકે તેમ ન હતી.

૫૫. ઉપરોક્ત હદ સુધી, અમને વિ. સિંગલ જજ સાથે સહમત થવું મુશ્કેલ લાગે છે. જો વિ. સિંગલ જજે એવું કહ્યું હોત કે મધ્યસ્થ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમના સ્વરૂપને ધ્યાનમાં રાખીને, હસ્તક્ષેપ માટે કોઈ કેસ બનતો નથી તો તે તદ્દન અલગ બાબત હોત. વિ. સિંગલ જજ તેમના મનમાં ખૂબ જ સ્પષ્ટ છે. વિ. સિંગલ જજ કહે છે કે વડીલ અદાલતે મધ્યસ્થ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમના ગુણદોષ પર વિચાર કર્યો નથી કારણ કે મધ્યસ્થ

ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરાયેલા કોઈપણ હુકમ સામે હાઈકોર્ટ સમક્ષ બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ અથવા ૨૨૭ હેઠળ પ્રશ્ન ઉઠાવી શકાતો નથી કારણ કે અરજી પોતે જ ટકી શકે તેમ નથી.

૫૬. મધ્યસ્થ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમ સામે રીટ અરજી ટકી શકે તેમ કહી શકાય તેવો અભિપ્રાય લીધા પછી, અમે વિ. સિંગલ જજ દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમને રદ કરી શક્યા હોત અને બાબત વિ. સિંગલ જજને પરત મોકલી શક્યા હોત. જો કે, બાબત પરત મોકલવાને બદલે, આ કોર્ટ પોતે જ મધ્યસ્થ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરાયેલા અપીલ હેઠળના હુકમના ગુણદોષ પર અપીલકર્તા વતી ઉપસ્થિત વિ. સિનિયર વકીલશ્રીને સાંભળવા માંગે છે.

(વિક્રમ નાથ, મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિશ્રી)

(જે. બી. પારડીવાલા,ન્યાયમૂર્તિશ્રી)

<u>વધુ હુકમ</u>

ચુકાદો જાહેર થયા પછી, સંબંધિત પક્ષકારો વતી ઉપસ્થિત વિ. વકીલશ્રી દ્વારા સંયુક્ત વિનંતી કરવામાં આવી હતી કે મધ્યસ્થ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરાયેલા

અપીલ હેઠળના હુકમના ગુણદોષ પર આગળની સુનાવણી માટે બાબતને આવતા અઠવાડિયે રાખવામાં આવે. આગળની સુનાવણી માટે બાબત ૫મી ઓગસ્ટ ૨૦૨૦ ના રોજ રાખો.

(વિક્રમ નાથ, મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિશ્રી)

(જે. બી. પારડીવાલા,ન્યાયમૂર્તિશ્રી)

ચંદ્રેષ

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

===

<u>અસ્વીકરણ</u>: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઇ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

<u>DISCLAIMER</u>: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.